

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та бізнесу

Кафедра економіки та сфери обслуговування

ДИПЛОМНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Проблеми та перспективи організації релігійного туризму в Україні»

Виконав: студентка групи БЗМТБ-17
спеціальності 073 «Менеджмент»
Жилінська Любов Анатоліївна

Керівник: ст. викл. Будякова О.Ю.

Рецензент: доц. Власюк Т.М.

Київ 2021

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ
ТА ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та бізнесу

Кафедра економіки та сфери обслуговування

Спеціальність 073 Менеджмент

Освітня програма Туристичний бізнес

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Мельник А.О.

“ ___ ” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Жилінській Любові Анатоліївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Проблеми та перспективи організації релігійного туризму в Україні

Науковий керівник роботи Будякова Олена Юріївна к.е.н., ст. викладач

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “15”березня 2021 року № 75-уч

2. Строк подання студентом роботи 01.06.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи статистична інформація про діяльність вітчизняних туроператорів за 2017-2020 рр.

4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити) Вступ. Туризм, як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держави. Стан та проблеми релігійного туризму в Україні. Перспективи розвитку релігійного туризму,

сутність поняття «туризм»; наукові підходи до трактування поняття

«туризм»; суб'єкти туристичної діяльності України; класифікація видів туризму

сутність поняття «релігійний туризм»; основні світові місця паломництва;

типи об'єктів релігійного паломництва за ступенем важливості; розташування

святих місць релігійного туризму в Україні; Києво-Печерська Лавра;

Почаївська Лавра; розташування релігійних пам'яток в Україні територіальним

розміщенням; кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами

за видами туризму; топ-20 православних релігійно-паломницьких центрів

України

5. Дата видачі завдання 01.02.2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи (проєкту)	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ	30.02.2021	
2	Розділ 1. Туризм, як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держави	30.02.2021	
3	Розділ 2. Стан та проблеми релігійного туризму в Україні	30.03.2021	
4	Розділ 3. Перспективи розвитку релігійного туризму	28.04.2021	
5	Висновки	30.05.2021	
6	Оформлення дипломної роботи бакалавра (чистовий варіант)	30.05.2021	
7	Здача дипломної роботи бакалавра на кафедру для рецензування (за 14 днів до захисту)	02.06.2021	
8	Перевірка дипломної роботи бакалавра на наявність ознак плагіату (за 10 днів до захисту)	05.06.2021	
9	Подання дипломної роботи бакалавра на затвердження завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	05.06.2021	

Студент

_____ Жилінська Л.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи

_____ Будякова О.Ю.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент

_____ Власюк Т.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АННОТАЦІЯ

Жилінська Л.А. Проблеми та перспективи організації релігійного туризму в Україні // Л.А. Жилінська. – рукопис – Київ : КНУТД, 2021. – 83 с.

Дипломна бакалаврська робота за спеціальністю 073 Менеджмент. – Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2021 рік.

Дослідження присвячено аналізу проблем організації та перспектив розвитку релігійного туризму в Україні та світі. В роботі розглянуто сутність та особливості поняття релігійний туризм, визначено основні передумови його організації. Проведено аналіз сучасного стану релігійного туризму в Україні, узагальнено об'єкти релігійного туризму в Україні. Розроблено релігійний тур по святих місцях м. Києва.

Ключові слова: туризм, види туризму, релігійний туризм, паломництво, релігійний тур.

АННОТАЦИЯ

Жилинская Л.А. Проблемы и перспективы организации религиозного туризма в Украине // Л.А. Жилинская. - рукопись - Киев: КНУТД, 2021. – 83 с.

Дипломная бакалаврская работа по специальности 073 Менеджмент. – Киевский национальный университет технологий и дизайна, Киев, 2021.

Исследование посвящено анализу проблем организации и перспектив развития религиозного туризма в Украине и мире. В работе рассмотрены сущность и особенности понятия религиозный туризм, определены основные предпосылки его организации. Проведен анализ современного состояния религиозного туризма в Украине, обобщенно объекты религиозного туризма в Украине. Разработан религиозный тур по святым местам м. Киева.

Ключевые слова: туризм, виды туризма, религиозный туризм, паломничество, религиозный тур.

ANNOTATION

Zhilinskaya L.A. Problems and prospects of the organization of religious tourism in Ukraine // L.A. Zhilinskaya. – manuscript – Kyiv: KNUTD, 2021. – 83 p.

Bachelor's thesis in the specialty 073 Management. - Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, 2021.

The study is devoted to the analysis of problems of organization and prospects of religious tourism development in Ukraine and the world. The essence and features of the concept of religious tourism are considered in the work, the basic preconditions of its organization are defined. The analysis of the current state of religious tourism in Ukraine is carried out, the objects of religious tourism in Ukraine are generalized. A religious tour of the holy places of Kyiv has been developed.

Key words: tourism, types of tourism, religious tourism, pilgrimage, religious tour.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
Розділ 1. Туризм, як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держави.....	10
1.1. Сутність поняття «туризм» та його ознаки..	10
1.2. Класифікація видів туризму.....	19
1.3. Релігійний туризм: поняття та особливості організації	27
Розділ 2. Стан та проблеми релігійного туризму в Україні.....	35
2.1. Об'єкти релігійного туризму в Україні.....	35
2.2. Сучасний стан релігійного туризму в Україні.....	42
2.3. Особливості здійснення релігійного туризму в Україні в умовах пандемії COVID-19.....	46
Розділ 3. Перспективи розвитку релігійного туризму.....	51
3.1. Зарубіжний досвід здійснення релігійного туризму в умовах Covid-19.....	51
3.2. Перспективи розвитку релігійного туризму в Україні.....	55
3.3. Розробка релігійного туру по святих місцях України.....	58
Загальні висновки.....	66
Список використаної літератури.....	70
Додатки.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Щорічно у світі здійснюється майже мільярд туристичних подорожей. Туризм – це одна із високодохідних галузей та перспективний напрям соціально-економічного розвитку країн, регіонів, міст. Туризм формує до 10% сукупного ВВП країн ЄС. Туристичне господарство України генерує 11 % валового продукту в світі, а туристична індустрія – 4,2 %. Туристична галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету країни, істотного позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо). Туризм сприяє підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву, залученню громадян до пізнання багатой природної та історико-культурної спадщини краю, збереженню екологічної рівноваги [49].

Серед різних видів туризму особливе місце посідає релігійний туризм, як складова сучасної індустрії туризму. Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій. У релігійному туризмі прийнято виокремлювати два напрями діяльності – релігійний, пов'язаний з участю у подіях релігійного життя, що здійснюються за допомогою екскурсій, і паломницький, як подорож з метою відвідування святинь і святих місць.

На сучасному ринку релігійного туризму існує небагато туристичних підприємств, які працюють з настільки специфічним турпродуктом і усвідомлюють всі його тонкощі. Для успішної організації туризму в духовних центрах потрібна співпраця туристичних підприємств з діячами церкви.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз проблем організації та визначення перспектив розвитку релігійного туризму в Україні.

Завдання дослідження. На основі сформованої мети в бакалаврській дипломній роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- узагальнити сутність поняття «туризм» та визначити його ознаки;

- класифікувати різні види туризму;
- визначити поняття та розкрити особливості організації релігійного туризму в Україні;
- узагальнити об'єкти релігійного туризму в Україні;
- дослідити сучасний стан релігійного туризму в Україні
- розкрити особливості здійснення релігійного туризму в Україні в умовах
- пандемії COVID-19;
- узагальнити зарубіжний досвід здійснення релігійного туризму в умовах COVID-19;
- визначити перспективи розвитку релігійного туризму в Україні;
- розробити релігійний тур по святих місцях м. Києва.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є процес організації релігійного туризму.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та практичні заходи організації релігійного туризму в Україні.

Методи дослідження. В процесі написання бакалаврської дипломної роботи були використані такі методи: монографічний – для дослідження релігійного туризму в Україні та світі; логічного, системного та комплексного підходів для аналізу релігійних пам'яток України; методи економіко-статистичного аналізу, зокрема: аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження внаслідок розчленування його на окремі складові; порівняння – для зіставлення статистичних даних туристичної діяльності та релігійного туризму за декілька років.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою дослідження виступають наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, законодавчі акти, у яких висвітлюється проблема релігійного туризму та його організації, електронні ресурси мережі Інтернет, державного комітету статистики.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна бакалаврської дипломної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних і науково-методичних

положень, спрямованих на удосконалення процесу організації релігійного туризму та наданні практичних рекомендацій щодо його активізації у вітчизняних турагентствах.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність бакалаврської дипломної роботи полягає у розробці і обґрунтуванні конкретних рекомендацій щодо розробки релігійного туру по святих місцях м. Києва, які можуть бути використані в подальшій практичній діяльності вітчизняних туристичних агентств. Основні положення та рекомендації, викладені та узагальнені автором, створюють базу для активізації релігійного туризму в Україні.

Апробація результатів дослідження. Результати бакалаврської дипломної роботи апробовано на науково-практичних конференціях та опубліковано в вигляді тез доповідей, а саме:

1. Будякова О.Ю., Жилінська Л.А. Перспективи організації релігійного та паломницького туризму в Україні. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Київ, 23 квітня 2021 р.). Київ : КНУТД, 2021.

Структура і обсяг роботи. Бакалаврська дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. За результатами бакалаврської дипломної роботи опубліковано 1 тези доповідей на конференціях. Загальний обсяг бакалаврської дипломної роботи становить 83 сторінки комп'ютерного тексту (без додатків).

РОЗДІЛ 1.

ТУРИЗМ, ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

1.1 Сутність поняття «туризм» та його ознаки

Туризм – це багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має значний потенціал для постійного прогресу, тісно взаємодіє з багатьма галузями економіки, зумовлюючи його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів. Поняття «туризм» використовується в багатьох мовах з давніх часів. Вважають, що своїм походженням воно зобов'язано виразу «великий тур». Початково «Великим туром» (Grand tour) називали ознайомчу подорож, яку здійснювали в XVU-XVUI ст. молоді представники дворянства, а в XIX ст. такі подорожі стали популярними і серед інших верств населення. Метою таких подорожей було знайомство з іншими культурами. Як і в давні часи, в часи «великих турів», так і сьогодні основне призначення туризму – знайомство з іншими країнами, місцевостями, народами, спосіб встановлення контактів та взаєморозуміння. Подорож і туризм – це нерозривні поняття, які характеризують певний вид життєдіяльності людини. Характерною особливістю, що визначає та відокремлює подорожі від інших видів діяльності, є переміщення людини в іншу місцевість або країну, континент, що не є його звичайним місцезнаходженням або місцем проживання. Це може бути окрема людина або групи людей, яких об'єднує спільна мета або інтерес: експедиції, дипломати, мігранти, переселенці.

Для окремих народів подорож – це спосіб життя: цигани, бедуїни та інші. Ще в рабовласницький період спостерігалось бажання людей мандрувати. Першими туристами можна вважати купців. В період розквіту грецьких міст-держав, в ході розвитку політичних, економічних і культурних зв'язків почали складатися певні традиції, виникали своєрідні центри туризму. Так, стародавніх

греків, які з'їжджалися з усієї Еллади в Олімпію як глядачі або учасники Олімпійських ігор, можна вважати першими туристами. Таким чином, подорож – це переміщення людей в часі та просторі, а людина, що здійснює подорож, незалежно від цілей, напрямків, засобів пересування та часових інтервалів, називається подорожуючим. Людину, що подорожує, в залежності від особливостей подорожі (цілей, напрямку, засобу пересування), можна іменувати мореплавцем, бізнесменом, космонавтом, натуралістом тощо. При певних характеристиках і умовах організації та здійснення, подорож може бути складовою частиною туристичної послуги.

Одне з перших визначень туризму було сформульоване професорами Бернського університету (Швейцарія) Хунзикером та Крапфом і, пізніше, було прийняте Міжнародною асоціацією наукових експертів по туризму. Ці науковці визначили туризм як ряд явищ та взаємовідношень, які виникають в результаті подорожування людей до тих пір, поки це не приводить до постійного перебування і отримання будь-якої вигоди. Таке визначення не стосується екскурсій, не пов'язаних з ночівлею, а також ділових подорожей, які передбачають отримання доходу, навіть якщо його отримують не в країні перебування. Поняття «туризм» є багатограним, яке можна розглядати з точки зору різних наук і його практичної значущості в різних галузях суспільного життя в контексті як (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Сутність поняття «туризм»

№ з/п	Класифікаційна ознака	Сутність поняття «туризм»
1	2	3
1.	за формою міграції населення	одна з форм міграції населення, що характеризується тимчасовим його переміщенням з одного району країни до іншого, або з однієї країни до іншої; всі види пересування, не пов'язані зі зміною місця.
2.	в правовому аспекті	система подорожей, що здійснюється на підставі міжнародних угод з урахуванням діючих міжнародних звичаїв
3.	за формою організації відпочинку, проведення дозвілля	різновид рекреації, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями розширеного відтворення живих сил людини.

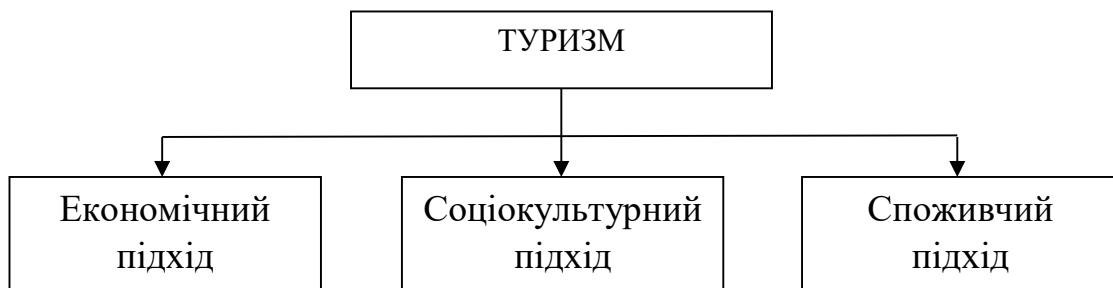
Продовження таблиці 1.1

1	2	3
4.	за формою розумового та фізичного виховання	форма розумового та фізичного виховання, яка реалізується через соціально-гуманітарні функції, виховну – формування почуття колективізму, моральних та естетичних якостей; освітню – закріплення та розширення знань з краєзнавства та країнознавства, природознавства, топографії, історії, знайомство з культурою та традиціями країн і народів світу; оздоровчу – дотримання оптимального режиму навантажень, використання сприятливого впливу природних факторів на стан організму, дотримання правил особистої та суспільної гігієни, розвиток адаптаційних можливостей, підтримка організму на достатньо високому рівні фізичної підготовки; спортивну – створення бази загальної фізичної підготовки, спеціальна підготовка з туристської техніки.
5.	соціокультурна ознака	система та форма використання вільного часу і за допомогою сфери послуг у подорожах, що поєднує відпочинок зі зміцненням здоров'я людини, підвищенням її загальної культури і освіти і справляє на неї виховний вплив, ефективний засіб пізнання, підвищення культурного рівня особистості.
6.	як вид активного відпочинку	являє собою подорож, яка здійснюється з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн і поєднується в ряді країн з елементами спорту. Крім того, туризм розглядається як діяльність, що має важливе значення в житті народів з огляду на безпосередній вплив на соціальну, культурну, освітню та економічну області життя держав та їх міжнародні відношення.
7.	як діяльність осіб	як діяльність осіб, які подорожують та перебувають в місцях, що знаходяться поза межами їх звичайного середовища, протягом періоду не більше одного повного року, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями. Туризм, також, визначається як особлива форма пересування людей по маршруту, з метою відвідування конкретних об'єктів або задоволення певного спеціалізованого інтересу.
8.	як вид подорожі	як вид подорожі, що здійснюється для відпочинку, освітніх, ділових, любительських та спеціалізованих цілей.
9.	з економічної точки зору	як галузь економіки нематеріальної сфери (індустрія туризму) по обслуговуванню людей, що знаходяться поза місцем постійного проживання; як «суспільно-організовану економічну діяльність, спрямовану на виробництво товарів і послуг для задоволення потреб людей, що знаходяться за межами постійного місця проживання».
10.	в статистиці	діяльність осіб, які подорожують і перебувають у місцях, що знаходяться за межами їхнього звичайного середовища протягом періоду, що не перевищує одного року підряд, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями.

Джерело: складено автором за [22]

Згідно з законом України «Про туризм» [15] туризм – це тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною або професійно-діловою метою без заняття оплачуваною діяльністю». Рекомендаційний законодавчий акт «Про основні принципи співробітництва країн-учасниць СНД в галузі туризму» (1994 р.) визначає туризм як тимчасовий виїзд людей з постійного місця проживання в цілях вакаційних, оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових без заняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування.

З наукової точки зору поняття «туризм» прийнято розглядати з точки зору трьох підходів (рис. 1.1):

Джерело: розроблено автором за [50]

Рис. 1.1 Наукові підходи до трактування поняття «туризм»

Споживчий підхід до поняття «туризм» включає відносини людей пов'язані з отриманням доходу від туристичної діяльності в місцях постійного проживання. Так, у Законі України «Про туризм» [15] зазначено, що «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає». В цьому визначенні відображається виключно споживча функція, оскільки за визначенням Закон регулює тільки тимчасовий виїзд людини, відповідно діяльність осіб, які надають послуги (туроператори, турагенти) не входить до поняття туризму. Отже туризм, як явище не є суспільними відносинами, а є лише односторонньою дією фізичної особи стосовно самостійного задоволення своїх потреб.

За економічним підходом поняття «туризм» розглядається швейцарським економістом К. Каспаром, який поділяє його як дві внутрішні системи: суб'єкт туризму (власне турист – споживач туристичних послуг, з усім різноманіттям його туристичних потреб і мотивів поведінки) та об'єкт туризму (туристичний регіон, туристичні підприємства і туристичні організації) [57]. Таким чином, поняття «туризм» доповнене виробничою складовою, включивши діяльність туристичних організацій. На думку А. Гайдук, об'єкт туризму представлений тут недостатньою кількістю елементів, а саме – відсутній такий важливий елемент, як туристичні ресурси [10]. Тому поняття «туризм» полягає у виробленні комплексу туристичних послуг з метою задоволення потреб споживачів при розумному використанні туристичних ресурсів територій та одночасній економічній та соціальній вигоді для суспільства.

Згідно з соціокультурним підходом перше офіційне визначення поняття «туризм» надане ООН в 1954 році під яким розуміли «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання». Схожий наголос на рекреаційному туризмі робить і Н. Крачило вважаючи туризм різновидом рекреації, активного відпочинку, «...під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями» [23]. Так, у матеріалах Всесвітньої конференції по туризму, організованої ЮНВТО було визначено туризм як «один із видів активного відпочинку, який передбачає подорожі, що здійснюються з метою пізнання тих чи інших районів, нових країн та ряду країн з елементами спорту» [14, с. 12]. До даного підходу також слід віднести і більш ширше визначення, дане Академією туризму в Монте-Карло: «туризм – це загальне поняття для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання з оздоровчою метою, для задоволення пізнавальних інтересів у вільний час або з професійно-діловою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці тимчасового перебування» [9, с.17]. Авторам останнього вдалося відійти від суто рекреаційної складової туризму, зробивши акцент на характері діяльності

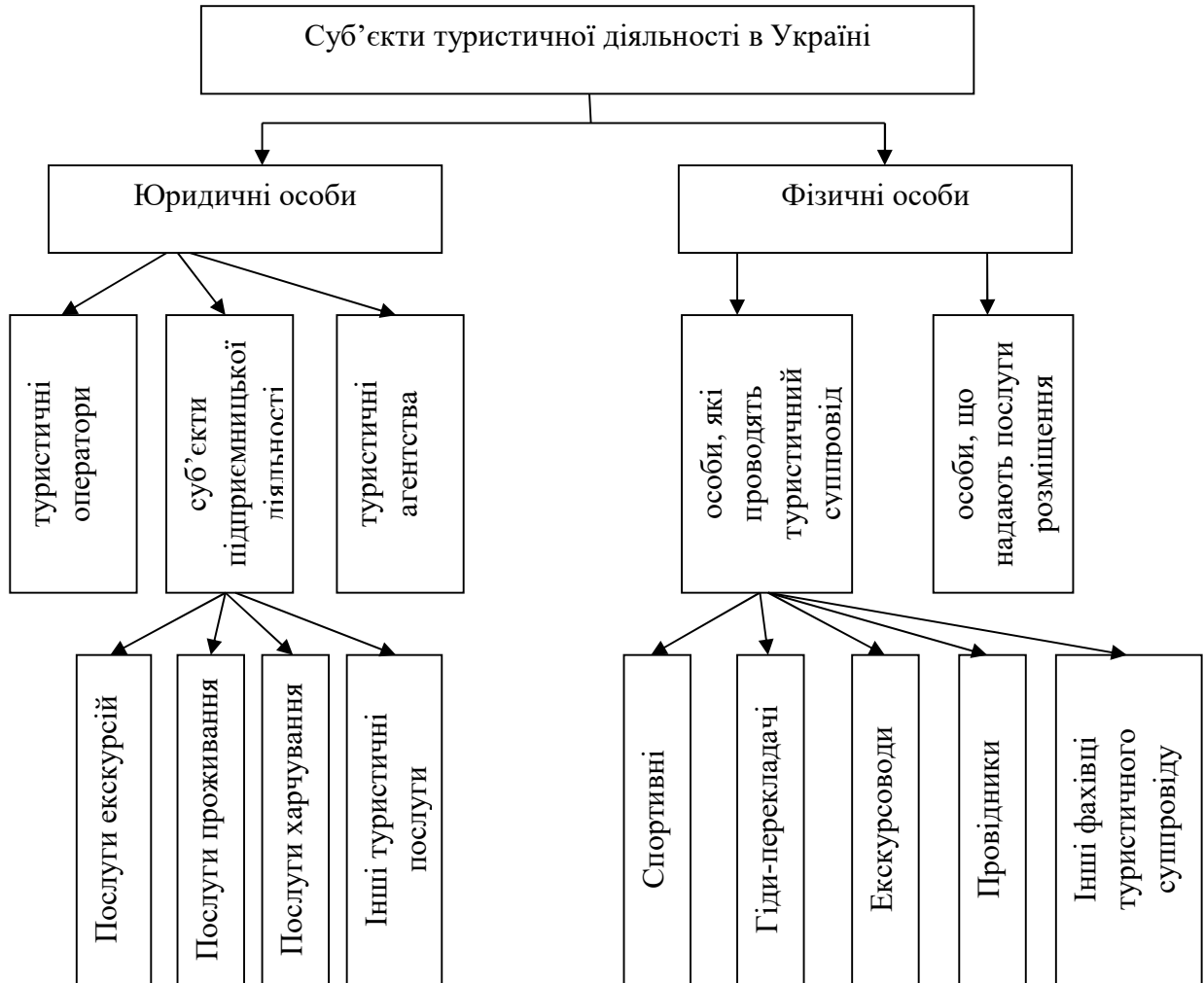
в місці тимчасового перебування. За Н. Реймерсом, «туризм – це будь-яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами» [39]. Бейдик О. визначає туризм, як форму масових подорожей та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [3]. Любіцева О. зазначає, що туризм має поліфункціональний характер, і визначає його як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, що ґрунтується на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності) [28, с.13].

Розвиток сфери туризму в Україні розпочався з початку 90-х років двадцятого століття, коли в туризмі закінчився монополізм найбільших компаній, таких як «Інтурист», «Супутник», що існували багато років ще за часів Радянського Союзу. Можливість займатися підприємницькою діяльністю в туризмі сприяла створенню великої кількості турфірм. Всі турфірми починали свою діяльність практично не маючи досвіду роботи в цій сфері; українські громадяни, не розбещені закордонними подорожами, були невибагливими туристами і не шкодували грошей на свої перші подорожі за кордон [45].

Сучасний розвиток світового туристичного ринку і його глобалізація свідчать про те, що туризм є невід'ємним атрибутом життя будь-якого цивілізованого суспільства. Щорічно зростає кількість міжнародних прибуттів, збільшується частка туристичного експорту в загальному обсязі експорту товарів і послуг. Внесок туризму в світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) оцінюється приблизно в 10%. Загальна кількість робочих місць по всьому світу, що прямо або опосередковано стосується туризму, становить 9% [51].

Туристична діяльність забезпечує здійснення туризму. Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (суб'єктами туристичної діяльності), згідно із Законом України «Про туризм» [15], є «...юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування,

екскурсійного, курортного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг». Суб'єктами туристичної діяльності в Україні є (рис. 1.2).

Джерело: розроблено автором

Рис. 1.2 Суб'єкти туристичної діяльності України

Суб'єктів туристичної діяльності класифікують на [15]:

- туристичних операторів (туроператорів);
- туристичних агентів (турагентів);
- інших суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;
- гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивних інструкторів,

провідників та інших фахівців туристичного супроводу – фізичних осіб, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, окрім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти відвідування;

– фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

На здійснення туристичної діяльності впливають різноманітні чинники, які науковці поділяють на дві групи: статичні та динамічні. Статичні чинники мають незмінне в часі значення. До цієї групи належать такі чинники, як природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні.

До динамічних чинників відносяться:

1. Демографічні чинники – загальне зростання народонаселення, урбанізація, тобто збільшення частки міського населення за рахунок скорочення чисельності сільських жителів. Оскільки міське населення активніше подорожує, то цей процес веде до зростання темпів розвитку міжнародного туризму. У ХХ ст. чисельність населення планети збільшилася в 5 разів; як наслідок – збільшення частки іноземних мандрівників. Важливим демографічним чинником також є зміна вікової структури населення. Збільшення в багатьох країнах середньої тривалості життя приводить до того, що все більше людей мають вільний час і засоби, що дозволяють їм робити закордонні подорожі.

2. Соціальні чинники – зростання добробуту населення розвинутих країн, що активно беруть участь в туристичному обміні, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня. Слід також зазначити, що індустріалізація сучасного суспільства створює великі стресові навантаження на населення і відповідно зумовлює потребу у відпочинку, рекреації, відновлювальній активності, в тому числі за допомогою туризму. Тому промислові міста є місцями підвищеного попиту на туризм із метою відпочинку. Саме тут формуються різні сегменти з попитом на спортивний,

пішохідний, веслярський, пригодницький, сільський туризм та інші нетрадиційні види подорожей.

3. Економічні чинники – полягають у зміні структури споживання товарів і послуг у бік збільшення в споживчому кошику населення частки різних послуг, у тому числі й туристичних.

4. Культурні чинники – зростання культурного рівня населення багатьох країн і в зв'язку з цим прагнення людей до ознайомлення із закордонними культурними цінностями.

5. Науково-технічний прогрес – зумовлює швидкий розвиток матеріально-технічної бази міжнародного туризму, іншими словами – туріндустрії, що створює необхідні умови для масового туризму. Йдеться про готельні ланцюги й інші колективні засоби розміщення, транспортні засоби для масових пасажирських перевезень. Особливо варто виділити впровадження в туріндустрію комп'ютерної техніки, без чого зараз неможлива організація масового туризму.

6. Міжнародні чинники – пом'якшення міжнародного клімату, перехід від конфронтації між окремими державами до співробітництва і взаєморозуміння, процеси глобалізації, рішення спірних міжнародних питань шляхом переговорного процесу. Ці постійно діючі чинники в певні періоди можуть підсилюватися чи послаблюватися різними менш масштабними й короткочасними кон'юнктурними змінами, такими як, наприклад, економічні кризи, природні катаклізми, погроза тероризму і т. п. Найважливіші міжнародні чинники, що зумовлюють розвиток туризму за кордоном:

- підтримка з боку державних органів;
- зростання суспільного багатства і доходів населення;
- скорочення робочого часу;
- розвиток транспорту і засобів комунікації;
- урбанізація;
- пріоритети в системі духовних цінностей суспільства.

7. Підтримка збоку державних органів. Досвід різних країн показує, що успіх розвитку туризму прямо залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона користується державною підтримкою.

8. Зростання суспільного багатства. В післявоєнні роки в розвинутих країнах світу значно збільшилися доходи на душу населення. При цьому витрати на харчування і предмети розкоші скорочуються, а частка витрат на туризм збільшується. Усереднені дані за різними країнами свідчать, що в загальній сукупності витрат витрати на подорожі становлять 12-19 %.

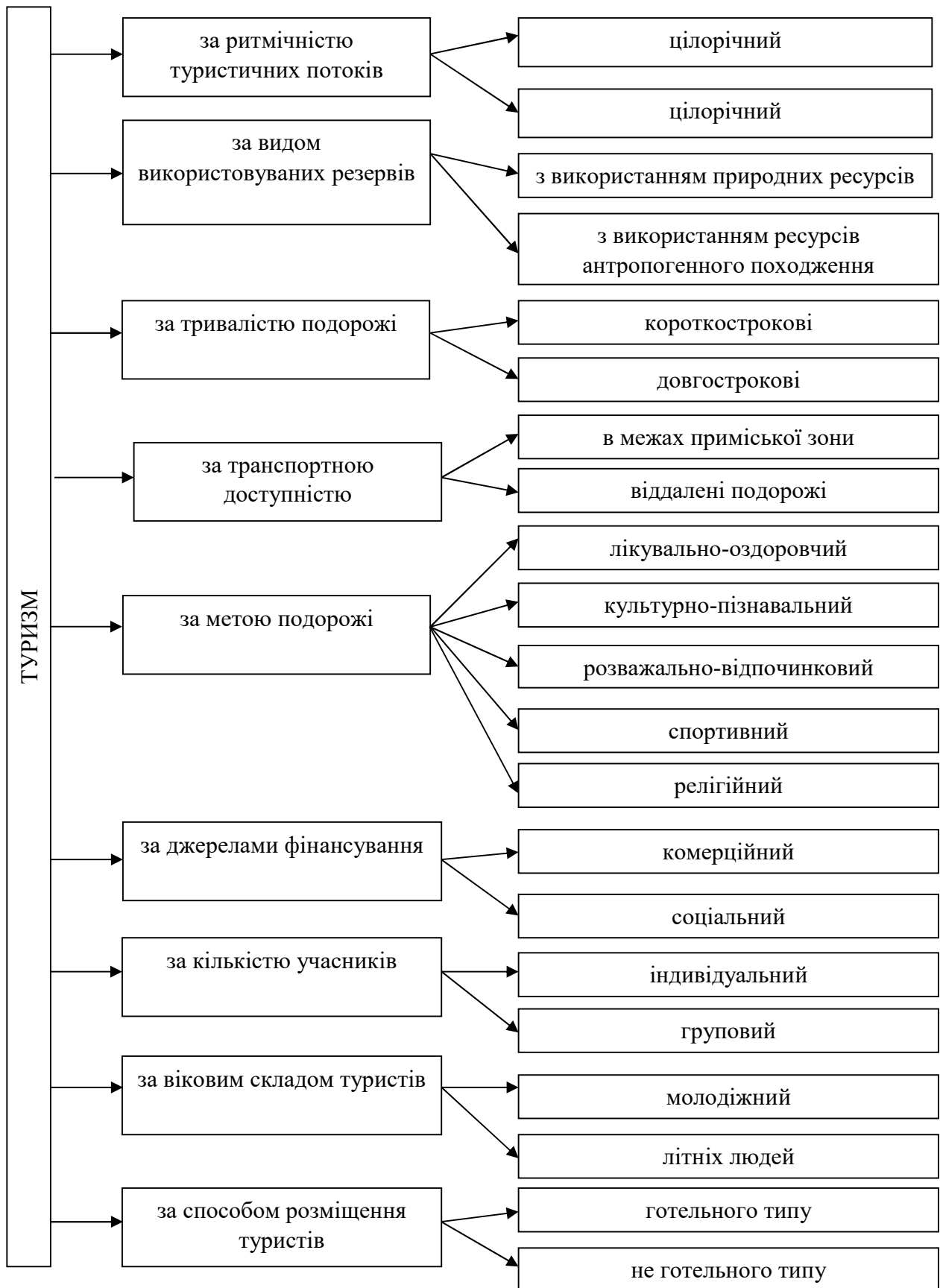
9. Скорочення робочого часу. Тривалість робочого часу в промисловості країни скоротилося з 2350 годин на рік у 1950 р. до 1716 годин у 2004 р. Розвиток транспорту привів до збільшення мобільності суспільства і, відповідно, до зростання подорожей [38].

1.2 Класифікація видів туризму

В залежності від потреб сучасної людини, можна визначити різноманітні види туризму, за допомогою яких виникає можливість задовольнити ці потреби. Загальноприйнятою є така класифікацію видів туризму (рис. 1.3):

1. Дитячий туризм – це різновид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб дітей до 15 років; це відпочинок, який захопить і зацікавить дитину, незалежно від його віку. Види дитячого туризму настільки різноманітні, що розвагу до душі зможе знайти і любитель рухливих ігор, і юний дослідник, і допитлива дитина, що мріє про пригоди.

2. Сімейний туризм – це різновид туризму, до якого відноситься відпочинок сімей з дітьми і без, а також груп, що складаються з декількох сімей. Проте найчастіше під поняттям «сімейний туризм» розуміють подорож з дитиною до 11 років, що автоматично підвищує вимоги замовника (наприклад, до техніки безпеки, харчування, житлових умов та ін.).

Джерело: складено автором за [36]

Рис. 1.3 Класифікація видів туризму

3. Молодіжний туризм – це різновид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб молоді до 35 років; це насамперед тематичні поїздки, пов'язані з політико-пропагандистськими заходами; туристсько-екскурсійні поїзди; річкові та морські круїзи; туристсько-патріотичні клуби; маршрути вихідного дня; оглядові й тематичні екскурсії; подорожі та екскурсії в межах навчально-виховного і виробничого процесу; туристсько-оздоровчі програми під час літніх канікул та ін.

4. Туризм для осіб похилого віку – це різновид туризму, що має на меті задоволення рекреаційних потреб людей віком понад 55 років. Сьогодні створені всі умови для пенсійного туризму. Існують спеціальні програми і домовленості з приймаючою стороною.

5. Туризм для інвалідів або «туризм, доступний для усіх» – різновид туризму, що передбачає процес співробітництва учасників туристичного процесу, що дозволяє людям, які мають потребу в доступі, зокрема пов'язану з мобільністю, зором, слухом і когнітивними функціями, функціонувати незалежно, справедливо та доступним шляхом, надання їм розробленого на принципах універсального дизайну продуктів туризму, послуг та середовищ» [48].

6. Культурно-пізнавальний – різновид туризму, головною метою якого є огляд пам'яток, а головною особливістю – насиченість поїздки екскурсійною програмою

7. Лікувально-оздоровчий туризм – різновид туризму, що здійснюється з метою зміцнення здоров'я і передбачає перебування в санаторно-курортних установах. Туризм із метою лікування виокремлений і у класифікації осіб, які подорожують, рекомендованій UNWTO.

8. Спортивний туризм – різновид туризму з подолання певного відрізка земної поверхні, який називають маршрутом. При цьому під «земною поверхнею» мається на увазі не лише ґрунтова поверхня Землі, але також і кам'яна, і водна. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні

природні перешкоди. Наприклад, гірські вершини і перевали (у гірському туризмі) або річкові пороги (у сплавах річками).

9. Релігійний туризм – це різновид туризму, що вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

10. Екологічний (зелений) туризм – це різновид туризму, це порівняно нове поняття в туристичній діяльності. Основна причина виникнення екологічного туризму знаходиться у неврегульованості відносин у системі «суспільство-природа», або в туристичній інтерпретації – «туризм-екологія». Саме орієнтацією на екологічну складову можна пояснити підвищену увагу в останні роки до відвідування місць з незмінним або мало зміненим природним середовищем.

11. Сільський туризм – це різновид туризму та господарської діяльності, у тому числі із залученням майна особистого селянського господарства, шляхом надання послуг з тимчасового проживання, харчування, проведення відпочинку (рибалка, катання на конях, купання в басейнах та озерах і річках), практичний показ процесів вирощування та догляду за рослинами, тваринами та бджолами, а також з виготовлення виробів з глини, вишивання, різьба по дереву, лозоплетіння та ін.), народних обрядів, ознайомлення туристів з побутом та умовами проживання селян минулого століття, з особливостями регіону, його пам'ятками, природним ландшафтом тощо.

12. Підводний (дайвінг-туризм, снорклінг, туризм на підводному човні) туризм – це різновид туризму, в основі якого підводне плавання зі спеціальним спорядженням. Дайвінг (англ. «diving» від англ. «To dive» – пірнати) – в англійській мові, звідки було взято слово, англ. diving позначає просто «пірнання», і використовується для опису підводного плавання зі спорядженням (англ. scuba diving) або без нього (англ. free diving), водолазної справи (англ. hooka diving) і просто стрибків у воду.

13. Гірський туризм – це різновид туризму, що полягає в пішому пересуванні групи людей по певному маршруту, прокладеному в гірській

місцевості. Хоча в гірському туризмі використовуються елементи скелелазіння при проходженні маршруту, не слід плутати його з альпінізмом. Головна відмінність полягає в тому, що метою альпініста є підйом на вершину певної категорії складності, а метою гірського туриста – проходження маршруту певної категорії складності, який включає декілька перевалів та/або вершин. Складність маршруту визначається в основному складністю (категорійністю) перевалів, що в нього входять. Маршрути гірського туризму пролягають на висотах понад 2500-3000 м над рівнем моря, тому однією зі складностей також є прояв гірської хвороби.

13. Пригодницький туризм (adventure tourism) – це різновид туризму, - це туризму, які мають ті самі характеристики, які перетинаються з пригодницьким туризмом.

14. Мисливський туризм (аутфітер-тур) – це різновид туризму, метою якого є пошук, вистежування, переслідування та здобич деяких видів диких тварин. Широкого розвитку в багатьох країнах світу набув мисливський туризм. Незважаючи на високі ціни послуг, що оплачують іноземні мисливці, мисливський туризм дедалі більше розширюється. Мрією туристів-мисливців є велика четвірка (лев, леопард, буйвол, слон) та найвищий трофей -памірський гірський баран Марко Поло.

15. Автомобільний туризм – це різновид туризму, це система підприємств, що забезпечують туристів, які подорожують на власному або орендованому автомобільному транспорті. Автопослуги, які використовуються в туристичному обслуговуванні, включають три основних напрями: організація автобусних подорожей; організація подорожей на особистому транспорті туристів; прокат автомобілів [2].

16. Самодіяльний туризм – це різновид туризму, базується на діяльності добровільних туристських об'єднань, спілок і туристських клубів, які створюють власні нормативні акти, що регулюють туристську діяльність, проводять походи, туристські зльоти і змагання, видають власну туристську методичну літературу і періодичні видання.

В основу такого поділу видів туризму покладено різні категорії осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їхні цілі, об'єкти, що використовуються або відвідуються, та інші ознаки.

Існує численна кількість різноманітних класифікацій туризму. Багато вчених світу, таких як американець Р. Макінтош, росіяни Н.С. Мироненко та А.Ю. Александрова, українці Н.П. Крачило та О.А. Старовойтенко та інші досліджували проблеми класифікації туристичної чи рекреаційної діяльності. Але цим класифікаціям притаманні недоліки. Так, у класифікації, запропонованій А.Ю. Александровою [1, с. 24], не враховано такі види туризму як культурно-пізнавальний, діловий, релігійний; не наведений поділ туризму на внутрішній та міжнародний. Ця класифікація характеризує туриста з демографічної та соціально-економічної точок зору. В іншій відомій класифікації, запропонованій В.А. Квартальновим [18, с. 193], розглянуто лише види туризму, не враховуються різні форми туризму. У класифікації, запропонованій авторами М.П. Мальською, В.В. Худо та В.І. Цибухом [32, с. 22-26], виокремлено класи, форми та види туризму за різноманітними напрямками, що дає змогу розв'язувати різноманітні проблеми, пов'язані з розвитком і територіальною організацією туристичних підприємств, визначати попит на окремі види туризму і, базуючись на цій інформації, формувати плани розвитку матеріально-технічної бази (МТБ) та інфраструктури туризму. До того ж потреби та запити окремого споживача туристичних послуг можуть не враховуватись.

Старовойтенко О.А. [43, с. 48-53] пропонує п'ятирівневу класифікацію видів туризму, у якій види туризму впорядковують, спираючись, в основному, на потреби людини. Інші чинники, що впливають на вибір виду туризму у цій класифікації не враховано. Планування і регулювання туристичної діяльності за таким принципом ускладнюється.

Кифяк В.Ф. у запропонованій ним класифікації [19, с.76-81], пропонує систематизувати види туризм за різними ознаками, такими як мета туризму,

часові, територіальні характеристики, індивідуальні запити та фінансові можливості споживача туристичних послуг.

Мотивацію (фізіологічну, духовну, пізнавальну, економічну та розважальну) як основну спонукальну силу до вибору місця подорожі бере за основу при систематизації видів рекреаційної (туристичної) діяльності китайський вчений Ван Ціншен [52, с.50-53], так само як В.А. Квартальнов. Але у цій класифікації не враховано види туризму, які залежать від способу розміщення туристів та від туристичних ресурсів, які є основою для розвитку туризму.

У класифікації, наведеної на рис. 1.2 враховано як мотиви, що спонукають до занять певним видом туризму, так і ресурси, які використовують у туристичній діяльності (пунктирною лінією виділені класифікаційні ознаки як найважливіші). За допомогою цієї класифікації можна конкретніше сформулювати певні види туризму, що дуже важливо для їх організації чи ефективного розвитку. Адже кожен конкретний вид туристичної діяльності потребує відповідної інфраструктури, розробки організаційних структур для забезпечення задоволення попиту на туристичні послуги.

За часовою характеристикою туризм можна класифікувати за:

- сезонністю;
- прив'язкою до конкретних подій;
- часом, виділеним туристом на подорож.

Сезонність – один із найважливіших показників в туристичному бізнесі, який означає нерівномірність руху туристів протягом року. При цьому можна виділити два основні критерії підвищеної активності туристів:

1. Час виїзду туристів до місць відпочинку (прив'язка до певної мети подорожі).

2. Сезонність туристичної активності в даному регіоні.

Прив'язка до конкретних подій супроводжує окремі види туризму і примушує працівників туристичної індустрії більш ретельно готуватись до таких подій, особливо коли вони великомасштабні (наприклад, Олімпійські ігри, міжнародні ярмарки, концерти зірок естради тощо). Час, виділений

туристом на подорож, може бути обмежений як об'єктивними (тривалість відпустки або кількість вихідних днів), так і суб'єктивними (бажання «розвіятись» на кілька днів) причинами. У відповідності з можливостями і побажаннями клієнта турагент може підібрати найбільш цікавий маршрут, обмежений виділеним часом і наявними можливостями (квитки на авіа або залізничний транспорт, місця в готелях в тих чи інших регіонах і т. ін.).

За територіальними ознаками туризм класифікується на:

1. Приміський туризм – виїзди за місто в період відпусток або на вихідні дні. Це можуть бути виїзди на природу, поїздки в приміські бази відпочинку, пансіонати, відвідування історичних, культурних місць, розташованих поблизу міста та ін. По тривалості подорожі цей вид туризму розподіляється на маршрути вихідного дня (короткотривалі подорожі), подорожі околицями міста від 2 до 7 днів (середньотривалі подорожі) і поїздки на термін більше 7 днів (довготривалі подорожі).

2. Внутрішньо-регіональний туризм – це поїздки та подорожі в межах певного регіону. Регіоном може бути як область, так і територіальна спільність комплексу областей, об'єднаних загальними культурно-історичними, природно-кліматичними, економічними або іншими особливостями, наприклад – Карпатський регіон. Перевагами в роботі туристичного підприємства при цьому виді туризму є досконале знання туристичних можливостей та умов регіону, широка можливість використання транспортних маршрутів, відносно низькі ціни на послуги, достатньо високий попит населення на подібні подорожі.

3. Внутрішньодержавний туризм – це подорожі, обмежені державними кордонами країни для громадян з постійним місцем проживання у цій країні. Цей вид туризму був найбільш розвинутим в Україні і в колишньому СРСР через політичні та економічні обмеження, відносну замкнутість і неможливість виїзду за кордон. Але з розпадом Радянського Союзу, здобуттям незалежності, відкритістю країни роль внутрішнього туризму та його вплив на загальний стан розвитку туризму в Україні зменшився. Останнім часом проводиться значна

робота по відновленню втрачених позицій. Відновлюються зони відпочинку, відроджуються рекреаційні заклади, все більше популярними стають подорожі й екскурсії по Україні, будуються готелі, мотелі, кемпінги, інтенсивно розвиваються транспортні комунікації – вся інфраструктура в цілому.

Приміський, внутрішньорегіональний та внутрішньодержавний туризм прийнято називати внутрішнім туризмом. Внутрішній туризм – це тимчасовий виїзд громадян конкретної країни з постійного місця проживання в рамках національних кордонів цієї країни для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів, занять спортом та з іншою туристичною метою.

Міжнародний туризм – це поїздки з туристичною метою за межі країни постійного проживання. В міжнародному туризмі виділяють дві його форми – іноземний (в'їзний) і зарубіжний (виїзний), які різняться між собою за напрямками туристичних потоків. Один і той самий турист може бути класифікований як в'їжджаючий і виїжджаючий одночасно залежно від того, стосовно якої країни фіксується його переміщення. Розрізняють країну походження туриста, яку він залишає, і країну призначення, куди він прибуває. В першому випадку мова йде про виїзний, в другому – про в'їзний туризм. Для туристичних підприємств при організації міжнародної туристичної діяльності велике значення мають існуючі міждержавні угоди і обмеження, які об'єднують різні країни [19].

1.3 Релігійний туризм: поняття та особливості організації

На початку XXI ст., коли пріоритетів набуває сфера послуг, активно розвиваються різноманітні види туризму. Серед них гідне місце посідає і релігійний туризм. Релігія це феномен духовного життя, світоглядна основа, що відбивається в ідеалах, уявленнях, морально-етичних нормах та інших формах опредмечування історичного досвіду людства, які виконують регулятивну роль у життєдіяльності людини, формують її ставлення до навколишнього світу,

спрямовують соціальну активність і поведінку. Тому незаперечною є роль релігійних уявлень у формуванні будь-якої національної культури.

Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій. У сучасному релігійному туризмі можна виділити два напрями:

1. Релігійний туризм – паломництво (відвідання святих місць з метою поклоніння реліквіям) і місіонерство (здійснення подорожей з метою пропаганди того чи іншого віровчення);

2. Релігієзнавчий туризм (не тільки для віруючих) – пізнавальні (ознайомлення з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою) та наукові (для богословів, істориків, релігієзнавців) поїздки [42].

Релігійний туризм є одним з сучасних напрямів наукового дослідження. Визначення поняття «релігійний туризм» різними дослідниками наведено в табл. 1.2

Таблиця 1.2

Сутність поняття «релігійний туризм»

Автор	Визначення поняття
1	2
Antoni Jackowski [56, с.8-9]	подорож або перебування, головною метою яких є насамперед релігійно-пізнавальні або лише пізнавальні аспекти. Виокремлює релігійний туризм і паломництво.
ЮНВТО, [21]	серед видів подорожей і перебування за метою виділяє релігійні та паломницькі.
Дуткіна, О.П. [12, с.112-116]	релігійне паломництво вважає перспективним видом туризму.
Дутчак С.В., Дутчак М.В. [13, с.123-136]	релігійний сегмент туристсько-рекреаційної діяльності поділяє на релігійний туризм (до програми огляду включено сакральні об'єкти) і паломництво (віра людини, пов'язана з певними територіями і сакральними об'єктами). За основу виділення взято специфіку релігій, умови перебування та правила поведінки відвідувачів у межах (чи на території) сакральних об'єктів.
Белков І.Л. [4, с.39]	подорож, метою якої є виконання релігійних процедур, місій, обітниць. Туристичні фірми організують доставку груп до святих місць і розміщення поблизу, надають екскурсійне обслуговування; можуть організувати маршрут за індивідуальними запитам.
Ільїна О.В. [17, с.71]	різновид туризму, пов'язаний із регулярним відвідуванням віруючими «святих місць» і релігійних центрів.

Продовження таблиці 1.2

1	2
Ковальчук А.С. [20, с.365-367],	паломництво – це подорож до релігійного об'єкта як рекреаційного ресурсу, що може сприяти духовному оздоровленню, пізнавальній діяльності і насиченості туристичними враженнями подорожнього. Релігійний туризм – подорож досить тривала (понад 24 години), без оплачуваної діяльності із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін і повернутися до місця свого постійного проживання; подорож до релігійного об'єкта не лише як до атрактивно-рекреаційного явища, що несе значну культурно-пізнавальну інформацію, а подорож з метою поклоніння святості релігійного об'єкта, що є одним із виявів віри такого подорожнього у догмати своєї релігії, свідченням його належності до певної релігії чи конфесії.
Біржаков М.Б. [5, с.48]	ходіння або подорож до святих місць з чітко визначеною метою. Паломницькі тури, на відміну від релігійно-пізнавальних чи культурно-історичних, мають певний зумовлений вірою зміст здійснення обряду, а не лише пізнавальні цілі.
Мальська М., Худо В., Цибух В. [34, с.36-37], М. Мальська, Н. Антонюк, Н. Ганич, [32, с.139-146]	подорожі, які мають на меті які-небудь релігійні процедури, місії. Виокремлює такі види поїздок: паломництво, тобто відвідування святих місць, щоб вклонитися церковним реліквіям, святиням і взяти участь у відправленні релігійних обрядів; екскурсійний туризм релігійної тематики – щоб ознайомитися з релігійними пам'ятками, історією релігії та релігійною культурою; науковий туризм з релігієзнавчими цілями – поїздки науковців, які вивчають різні релігії.
Школа І.М., Ореховська Т.М., Козьменко І.Д., Лошенюк І.Р., Кравчук Р.В. [32, с.546]	історично найдавніший вид міжнародного туризму; розрізняють такі види поїздок: паломництво, тобто відвідування святих місць з метою поклоніння церковним реліквіям, святиням і з ціллю відправлення релігійних обрядів; пізнавальні поїздки з ціллю ознайомлення з релігійними пам'ятниками, історією релігії і релігійною культурою; наукові поїздки – поїздки науковців, які займаються питаннями релігії.
Христов Т.Т. [47, с.8-14]	види діяльності, пов'язані із задоволенням потреб туристів, що їдуть до святих місць і релігійних центрів, які розташовані поза межами звичного для них середовища.
Кузишин А.В. [25, с.52]	виділяє два напрями: паломницький та релігійний туризм екскурсійного спрямування.
Божук Т.І. [6, .116]	відпочинок душі та тіла.
Мініч І.М. [35, с.20]	релігійний туризм, представлений паломництвом (відвідання святих місць для поклоніння реліквіям), пізнавальні подорожі (знайомство з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою релігії), наукові поїздки (поїздки богословів, що займаються питаннями релігії).
Мальська М.П, Рутинський М.Й., Паньків Н.М [32, с.229-241]	Паломництво – це особлива форма духовної рекреації, що полягає в духовному очищенні, спокуті й прилученні до святинь віри, яку сповідує людина шляхом відвідин особливих сакральних центрів тієї чи іншої релігії. Релігійний туризм має основною рушійною силою культурологічну мотивацію і передбачає екскурсійне відвідування не лише визначних культових об'єктів своєї релігії, а й ознайомлення з іншими релігійно-культовими традиціями регіонів планети. Якщо для прочанина є духовний момент, то турист вирушає у подорож святими місцями із культурно-пізнавальною метою.

Джерело: узагальнено автором за [6,7]

Релігійний туризм поділяється на різновиди:

- паломницький туризм – це сукупність поїздок представників різних конфесій з паломницькими цілями;
- езотеричний туризм – метою його є розширення традиційного релігійного світосприйняття, і відповідно з цією метою ведеться філософський пошук в процесі подорожі;
- релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості – відвідання місць пов'язаних з історією релігій;
- сакральний туризм – різновид релігійного туризму, де турист під час відвідування певних місць створює, відновлює або підкреслює зв'язок з уявним потойбічним. Сакральне в широкому сенсі - це все, що має відношення до Божественного, релігійного, небесного, потойбічного, ірраціонального, містичного, те, що відрізняється від повсякденних речей, понять, явищ.

Паломництво (від лат. Palma – «пальма») – термін виник від слова «Палома» – пальмова гілка, з якими жителі Єрусалима вітали Ісуса Христа.

Організаційними формами паломництва є міжнародне і внутрішнє паломництво.

До міжнародного паломництва належать:

- в'їзне паломництво – відвідування місць паломництва в межах України особами, які постійно не проживають на її території;
- виїзне паломництво – відвідування громадянами України та особами, які постійно проживають на території України, місць паломництва в інших країнах.

Внутрішнім паломництвом є відвідування в межах території України місць паломництва громадянами України та особами, які постійно проживають на її території [16].

Суб'єктами, що здійснюють або забезпечують паломницьку діяльність, є:

1. Приймаюча сторона – юридична особа, зареєстрована в установленому порядку, яка створюється органами місцевого самоврядування та здійснює керівництво та координацію заходів з прийому, реєстрації, обліку паломників

та забезпечує перебування паломників на території об'єкту паломництва. Приймаюча сторона є єдиним органом, що здійснює керівництво заходами з паломництва на певній території чи об'єкті паломництва та з якою співпрацюють інші учасники паломницької діяльності;

2. Паломницькі туристичні оператори – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є забезпечення паломництва з надання послуг з перевезення, тимчасового розміщення, харчування та іншого обслуговування з реалізації та надання паломницьких послуг, і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність із забезпечення паломництва та отримали відповідний дозвіл на таку діяльність від приймаючої сторони;

3. Інші суб'єкти паломницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних та інших послуг;

4. Гіди-перекладачі, екскурсоводи – фізичні особи, які проводять діяльність, пов'язану з паломницьким супроводом і які в установленому порядку отримали дозвіл на право здійснення паломницького супроводу;

4. Фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [16].

Причинами здійснення паломництва є наступні:

- бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг;
- помолитися за рідних і близьких;
- знайти благодать;
- виконати богоугодну роботу;
- відмолити гріхи;
- висловити подяку за блага, послані зверху;
- проявити відданість вірі;
- прагнення до подвижництва в ім'я віри;
- знайти сенс життя.

Основними світовими місцями паломництва є (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Основні світові місця паломництва

Віросповідання	Світові місця паломництва
християни	Віфлеєм, Єрусалим, Назарет, річка Йордан та інші місцевості, пов'язані з Христом, апостолами, Пресвятою Богородицею;
мусульмани	відвідання Мекки, Медіни і здійснення там запропонованих ритуалів;
ламаїсти	відвідання Лхаси (Тибет);
індуси	відвідання Ілахабада і Варанасі (Індія);
синоїсти	відвідання Нара (Японія).

Джерело: складено автором за [24]

Спочатку турист комунікує з об'єктом культу, а потім споруда здійснює комунікаційний вплив на мікросоціум туриста. Об'єкти релігійного паломництва можна розподілити на три типи за ступенем важливості (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Типи об'єктів релігійного паломництва за ступенем важливості

Типи об'єктів релігійного паломництва за ступенем важливості		
Святі місця	Культові споруди	Об'єкти священної історії

Джерело: складено автором за [27]

Необхідно зазначити, що паломництво здійснює організуючий і виховний вплив на характер людини, в момент подорожі підсилює психологічну готовність туриста до сприйняття ним святині, сприяє вихованню кращих рис і загартуванню характеру. Інформація про паломницькі подорожі може поширюватися засобами комунікації, найбільш доступним із яких є Інтернет [27].

На території України є величезна кількість релігійних споруд, які вирізняються історико-культурною та сакралью-мистецькою привабливістю.

Сакральні об'єкти можна відвідувати протягом цілого року незалежно від погодних умов, віросповідання, політичних амбіцій тощо. Релігійний туризм (сакральний туризм, паломницький туризм, езотеричний туризм) – різновид туризму, пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, що прямують до святих місць і релігійних центрів, що знаходяться за межами звичайного для них середовища.

Функції релігійного туризму:

- інтеграційна – об'єднання людей за конфесійною належністю; створення умов для солідарності і згуртованості соціальних груп, підтримка рівноваги релігійних суспільних відносин, їхньої гармонізації;
- комунікаційна – можливість спілкування людини з одновірцями, з Богом;
- регулятивна – забезпечення поведінки людини за задалегідь визначеною схемою (культові обряди, норми, вимоги тощо);
- світоглядна – дає змогу уявити свою картину світу, зокрема зрозуміти, у чому сенс людського життя, місця людини на Землі;
- духовно-просвітницька, або теологічна – ознайомлення з основами віри, з релігійними практиками;
- рекреаційна, або терапевтична – оздоровлення, зцілення (зняття виробничої чи невиробничої психофізіологічної втоми, душевних мук), відновлення фізичних і духовних сил людини;
- естетична – розвиток естетичного і художнього смаку;
- пізнавальна – ознайомлення з архітектурою, історичними та мистецькими характеристиками певних сакральних споруд, їхньою релігійною та духовною суттю;
- компенсаційна – зняття життєво важливих суперечностей і проблем людського буття; психологічно компенсує обмеженість, безсилля, залежність людей від умов існування, наповнює сенс їхнього життя;
- соціальна, чи соціокультурна – гармонійний розвиток особистості; зближення народів;

- економічна – формування сфери послуг і зв'язків з іншими галузями господарства; розвиток окремих територій і сприяння зайнятості населення; збільшення грошових надходжень до бюджету;

- виховна – одержання знань протягом мандрівки про сакральні об'єкти у краєзнавчому, історико-архітектурному та мистецько-сакральному аспектах [6].

Релігійний туризм перетворився на важливу складову сучасної індустрії туризму. Собори, мечеті, культові музеї і духовні центри – це туристичні об'єкти, популярність яких постійно зростає. На ринку туристичних послуг з'являються фірми, що спеціалізуються на організації релігієзнавчих і паломницьких турів. Протягом останніх трьох-чотирьох років відчутно збільшилось число туристів, що здійснюють паломництво до православних святинь України і виїждять в інші країни з релігієзнавчою метою.

РОЗДІЛ 2.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Об'єкти релігійного туризму в Україні

В Україні сконцентрована значна кількість сакральних-релігійних об'єктів різного плану та різних конфесій. Так, як Україна в історичному плані є переважно православною, то на її території знаходяться переважно православні святині. Хоча зустрічаються й католицькі (у т. ч. уніатські), наприклад:

- Крехівський, Зарваницький та Унівський монастирі;
- собор святого Юра у Львові;
- собор св. апостолів Петра й Павла у Луцьку;
- св. Трійці в Олиці;
- колишня резиденція папського нунція в Кисилині та інші.

Наявні також:

1. Іудейські святині, а саме: поховання хасидського лідера цадика рабі Нахмана (Брацлавського) в Умані та інші.

2. Хасидсько-іудейські святі місця у Меджибожі, Бердичеві, Вінниці, Чернівцях, Одесі, Львові, Луцьку, Любомлі тощо.

3. Караїмські та мусульманські святині у Криму, наприклад у Бахчисараї.

Проте Україна була й залишається християнським міжнародним релігійно-паломницьким центром, адже на її території відбулося хрещення Русі (спочатку у Херсонесі, а згодом у Києві) та на Київських кручах був встановлений хрест св. апостолом Андрієм Первозданним. Вона має понад тисячолітню православну історію та значне число сакральних-релігійних об'єктів, які притягують до себе значне число міжнародних релігійно-паломницьких туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя. В країні нараховується понад триста відомих православних монастирів, три з яких мають статус лаври (з дванадцяти православних монастирів світового рівня із

статусом лаври) – Києво-Печерська (м. Київ), Почаївська (м. Почаїв) та Святогірська (м. Святогірськ) Свято-Успенські лаври.

Серед християнських святих місць нашої держави найбільш відомими релігійно-паломницькими центрами є (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Розташування святих місць релігійного туризму в Україні

Напрямок	Назва
північ	міста Чернігів, Ніжин, Суми, Конотоп, Глухів, Путивль, Мгар, Полтава, Глинська пустинь тощо
схід	Харків, Ізюм, Святогірськ, Донецьк, Макіївка, Сєверодонецьк, Луганськ, Нікольське та ін.;
південь	Одеса, Балта, Кулевча, Ізмаїл, Шабо, Білгород-Дністровський, Сімферополь, Бахчисарай, Інкерман, Севастополь, Херсонес, Ялта, Ореанда, Лівадія, Мангуп тощо
захід	Почаїв, Корець, Володимир-Волинський, Кременець, Львів, Зарваниця, Тернопіль, Гошів, Крехів, Чернівці, Банчени, Свалява, Мукачево, Грушево та ін.;
центр	Чигирин, Умань, Бар, Браїлов, Могилів-Подольський, Кам'янець-Подільський, Овруч, Коростень, Чоповичі, Золотоноша та ін.

Джерело: складено за [37]

Туристичні подорожі з релігійними цілями в Україні можуть охоплювати всі регіони країни, оскільки у кожній області є святі місця, в яких хочуть побувати паломники. Вони відомі своїми фізичними характеристиками, цілющими властивостями і явищами Святих, а також неповторною красою архітектурних ансамблів. Найбільш привабливими для релігійного туризму в Україні є Києво-Печерська та Почаївська Лаври.

Києво-Печерська Лавра – один з перших за часом заснування монастирів у Давньоруській державі, що поклав початок руському чернецтву в Давньоруській державі (рис. 2.1). Лавра перебуває в центрі Києва, на правому, високому березі Дніпра. Вона була заснована ченцем, преподобним Антонієм з Любечу і його учнем преподобним Феодосієм ще при Ярославі Мудрому в 1051 р. Князь Святослав II Ярославич подарував монастирю плато над печерами, де пізніше виростили кам'яні храми, прикрашені живописом, келії, кріпосні башти та інші будови.

Рис. 2.1 Києво-Печерська Лавра

З монастирем пов'язані імена літописця Нестора, художника Аліпія У період з 1592 по 1688 рр. монастир був ставропігією Константинопільського Патріарха; з 1688 р. він отримав статус Лаври і став «ставропігіоном царським і патріаршим Московським»; у 1786 р. Лавра підпорядковувалась київському митрополитові. Територія Лаври умовно розділена на так звану Верхню Лавру, куди ще в IX ст. перебралась основна частина братій, і Нижню, де перебувають Близькі й Далекі печери й будинок для прочан. У Близьких і Далеких печерах Лаври спочивають нетлінні моці угодників Божих, є також поховання мирян (наприклад, могила П. А. Столипін). Зараз Нижня Лавра перебуває у віданні Української Православної Церкви (Московського Патріархату), а Верхня Лавра – у веденні Національного КиєвоПечерського історико-культурного заповідника. На центральній площі Верхньої Лаври піднімається головний храм монастиря – Успенський собор. Навколо Близьких печер знаходяться дві каплиці, побудовані над колодязями, викопаними преподобними Антонієм і Феодосієм Печерськими. Говорять, що свята вода з колодязів здатна позбавити від будь-яких хвороб і навіть виконувати заповітні бажання. У 1990 р. Лавра була внесена в список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а в 2007 р. посіла перше місце в конкурсі на кращі сім чудес України. До чудес Києво-Печерської Лаври належать: Святі ворота, Моці Іллі Муромця, шапка Марка Печерника, ікона Божої матері «Печерська похвала», джерело «Сльози Пресвятої Богородиці». Щороку в Лавру приїжджають тисячі людей: хтось щоб побачити

її красу, а хтось щоб поклонитися нетлінним мощам святих угодників, очиститися від гріхів, позбутися хвороб і зміцнити своє здоров'я [53].

Почаївська Лавра – Лавра на честь Успіня Пресвятої Богородиці в м. Почаїв (рис. 2.2).

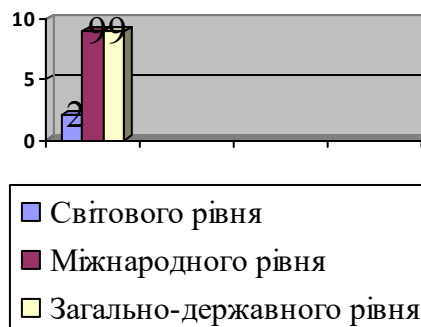

Рис. 2.2 Почаївська Лавра

Це ставропігійальний чоловічий монастир Української Православної Церкви в межах Тернопільської єпархії, оснований на горі біля містечка Новий Почаїв близько 1240–1241 рр. затворниками Києво-Печерської Лаври, що втікали на Волинь від ординського руйнування. Він є найбільшим православним храмовим комплексом на Західній Україні і другим після Києво-Печерської Лаври. Святиня Лаври – Стопа Богоматері. У середині церкви Успіня Пресвятої Богородиці перебуває Чудотворне джерело, огорожене залізними ґратами й покрите ковчегом. Нагорі ковчегу й перебуває зображення Стопи. Під стопою, усередині скелі, перебуває печера, у якій вода стікає по краплях у посудини й роздається прочанам. У Лаврі перебуває чудотворна Почаївська ікона Божої Матері, почивають мощі преподобних Іова та Амфілохія Почаївських [53].

До найбільших православних релігійно-паломницьких центрів України відносяться такі (Додаток А табл. 1.1): Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, Свято-Успенська Почаївська лавра, Свято-Успенська Святогірська лавра,

Зимненський Успенський жіночий монастир, Рождества Богородиці Глинська Пустинь, Чернігівський Свято-Троїцький кафедральний собор, Харківський Благовіщенський кафедральний собор, Успенський Одеський чоловічий монастир, Харківський Благовіщенський кафедральний собор, Успенський Одеський чоловічий монастир, Корецький Троїцький жіночий монастир, Троїцький жіночий монастир, Покровський жіночий монастир, Введенський чоловічий монастир, Вознесенський Флорівський жіночий монастир, Покровський чоловічий монастир (Голосіївська пустинь), Троїцький чоловічий монастир Китаєвська пустинь, Храм св. Михаїла першого митрополита Київського (Афонське подвір'я), Чоповицький жіночий монастир, Усікновенський Лядівський чоловічий монастир, Преображенський Мгарський чоловічий монастир, Вознесенський чоловічий монастир. Серед них є пам'ятки різного рівня, а саме (рис. 2.3):

Джерело: складено автором

Рис. 2.3 Кількість релігійних пам'яток в Україні

Так в Україні налічується 2 релігійні пам'ятки світового рівня, 9 – міжнародного рівня, 9 – загально-державного рівня.

Оскільки Україна має сакральні християнські святині не тільки регіонального, а й світового значення, то це є вагомим чинником формування іноземних християнських релігійно-паломницьких потоків в Україну переважно з Росії, Білорусі, Республік Балтії, Молдови, Грузії, Румунії, Болгарії, Чехії, Словаччини та Польщі, а також в останній період із США,

Канади, Греції та Аргентини. Серед зарубіжних релігійно-паломницьких турів переважають подорожі в Росію (Сергіїв Посад, Москву, Дівеево, Печори Псковські, Новгород, Санкт-Петербург, Соловецькі острови, о. Валаам тощо), до Святої Землі та Греції. У структурі релігійно-паломницьких потоків домінують регіональні сакральні-туристичні центри, які притягують до себе іноземні туристичні потоки з Росії – переважно до м. Києва та південно-східних регіонів України; з Молдови, Чехії, Словаччини, Білорусі та Польщі – до західних регіонів країни, а з країн Балтії, Грузії, Болгарії, Греції та Румунії – до центральних областей нашої держави. Таким чином, у сакральному просторі християнського світу Україна є перехрестям паломницьких шляхів, що необхідно максимально використовувати для розвитку релігійного туризму та формування власного туристично-паломницького ринку, враховуючи його регіональні особливості. Таким чином, різні регіони України мають значні перспективи для розвитку релігійно-паломницького туризму. На її території є достатня кількість сакральних-релігійних об'єктів для його подальшого розвитку та залучення нових потоків паломників, у тому числі й іноземних. Проте загалом туристично-паломницький комплекс в Україні є слабкими й недостатньо розвинутим у питаннях надання сервісних туристичних послуг. Це насамперед стосується матеріально-технічної бази, а особливо інфраструктури (включаючи заклади харчування та нічліжно-готельний сервіс). Остання потребує значного розширення та удосконалення, незважаючи на часту невибагливість туристів-паломників, що інколи сприймається як необхідний елемент паломництва. Проте більшість туристів-паломників, зокрема західних (польських, чеських, словацьких), звикли до комфортабельних побутових умов і потребують сервісної системи обслуговування. Виникає багато проблем не тільки функціонально-господарчого, а й фінансового, юридично-правового змісту, оскільки переважна більшість об'єктів релігійних святинь є приватною власністю релігійних конфесій. Останні, згідно законодавства України, є відокремленими від держави й не завжди бажають співпрацювати з світськими туристичними фірмами та іншими туристськими структурами й підрозділами

сфери послуг як державного, так і приватного сектора. Релігійно-паломницький туризм має значний вплив на фінансово-господарський комплекс та економіку деяких країн і регіонів світу. Сума іноземної валюти, яку паломники ввозять у країну, буває дуже значною, що йде на пожертвування релігійним структурам, дає заробіток місцевим жителям. Тому паломництво повинно всіляко стимулюватися не тільки церковними, а й державними підрозділами. Поряд із цим кожна держава, на території якої розміщуються відомі релігійні святині, повинна докладати зусилля для їх охорони та збереження. Тому потрібно постійно шукати нові форми та методи оптимізації туристичної релігійно-паломницької діяльності в регіонах держави [37].

Серед всесвітньовідомих православних святинь багато є й на території України, наприклад, великі частки животворящого Хреста Господнього в Києво-Печерській лаврі, Одесі, Чернівцях і Луцьку; частка ризи Господньої з кров'ю Спасителя в жіночому Покровському монастирі м. Києва; кровоточива ікона Спасителя в жіночому монастирі Афонської ікони Богородиці в с. Чоповичі Житомирської області; відбиток стопи Пресвятої Богородиці, з якого витікає цілюща вода в Почаївській лаврі; частки Пояса Пресвятої Богородиці в Іллінському чоловічому монастирі м. Одеси та жіночому монастирі в с. Чоповичі; чудотворні ікони Богородиці всесвітнього та міжнародного православного значення – «Почаївська» (Почаївська лавра), «Зимненська» (Успенський монастир с. Зимно Волинської обл.), «Успенська» та «Києво-братська» (Києво-Печерська лавра), «Призри на смирення» (Введенський чоловічий монастир м. Києва), «Споручниця Грішних» (м. Корець Рівненської області), «Холмська» (м. Луцьк), «Волинська» (музей Національного мистецтва м. Києва), «Скорботна» (Богоявленський жіночий монастир м. Кременець Тернопільської обл.), «Єлецька» (Єлецький Успенський жіночий монастир м. Чернігова), «Святогірська» (Святогірська лавра), «Касперівська» (м. Одеса), «Боянська» плачуча (с. Бояни Чернівецької обл.), «Львівська сльозоточива» (м. Львів), «Я є з вами» (Георгієвський жіночий монастир в с. Данівка Чернігівської обл.), «Життеподательниця» (м. Острог Рівненської обл.),

«Густинська Ярмаркова» та «Скорботна Прилуцька» (м. Прилуки Чернігівської обл.), «Рождества Богородиці» (Глинська пустинь), «Піщанська» (м. Ізюм), «Молченська» (м. Путивль) та інші святині.

На території нашої країни знаходиться багато мощей святих угодників Божих, наприклад таких, як мощі великомучениці Варвари (Володимирський собор м. Києва), мощі більше ста святих Преподобних отців Києво-Печерських, св. пр. Софії та Анастасії Київських, Єлени Флорівської, Димитри Київської та Олімпіади Арзамаської, пр. Феофіла Христа ради юродивого, свят. Макарія Київського, преп. Звіринецьких святих та інших Київських святих; ліва стопа апостола Андрія Первозданного, св. пр. Кукши Одеської Гавріїла Афонського (м. Одеса); преподобних отців у горах Дінця прославлених (Святогірська лавра); св. пр. Іова, Амфілохія та Мефодія Почаєвських (Почаївська лавра); свят. Феодосія, Філарета та пр. Лаврентія Чернігівських; свят. Луки Кримського сповідника та Гурія Таврійського (м. Сімферополь); свят. Афанасія Лубенського, Мелетія та священномуч. Олександра Харківських; св. преп. Смарагди Ніжинської; св. преп. Феофана Рихловського (м. Короп); свят. Афанасія Полтавського; пр. Алексія Карпаторуського та Іова Угольського (Закарпаття); пр. Європії Херсонської; пр. Пелагії Яблунівської (поблизу м. Прилуки); св. преп. Глинських старців (Глинська Пустинь, с. Соснівка Сумської обл.); пр. Макарія Канівського (м. Черкаси) та інших святих [11].

2.2 Сучасний стан релігійного туризму в Україні

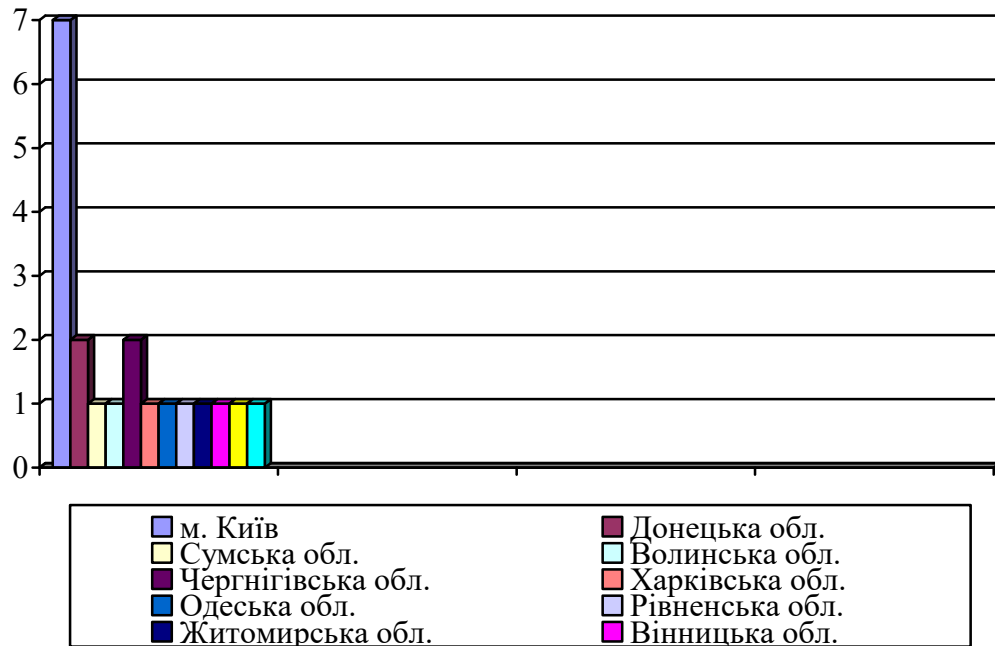
На вітчизняному ринку туризму вже сформовані туристичні структури (фірми, агенції), які займаються практичною організацією поїздок як прочан так і екскурсантів, і які спеціалізуються на наданні послуг у сфері релігійного туризму. Організацією переважної більшості турів для прочан традиційно займалися структури, які діють при паломницьких відділах єпархій (це стосується християнських релігійних конфесій) та аналогічних структур інших

релігійних конфесій (ісламської, буддійської та іншої направленості). Як правило для організації таких турів необхідно отримати дозвіл (благословення). У цілому в Україні нараховується близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств, фірм. Географія пропонованих ними маршрутів охоплює всю територію України та усі країни Європи і Близького Сходу. У середньому одна така служба пропонує за рік приблизно 50 поїздок. Визначити кількість внутрішніх релігійних туристів не є можливим.

Якщо припустити, що усі активні віруючі здійснюють туристичні поїздки тільки з релігійними цілями, то їх частка у загальному туристичному потоці займає від 8,5% до 20%. Тоді на релігійний туризм припадає від 160 до 360 тисяч організованих поїздок і екскурсій, з яких 120–300 тис. – зарубіжні, і лише 25–60 тисяч – внутрішні. Виходить, що в Україні частка релігійного туризму в загальному туристичному потоці навряд перевищує 8–10%, але швидше за все – вона нижча. Тобто, рівень розвитку релігійного туризму в Україні як мінімум в два рази нижче, ніж у середньому в світі. Кількість іноземних паломників в Україну складає в середньому 60–70 тисяч, релігійно-пізнавальних іноземних туристів приблизно стільки ж. З них дві третини складають ізраїльтяни, російських паломників не більше 15% (8–10 тисяч паломників). За даними місцевих спостережень у 2019 році кількість релігійних туристів:

- у Львові склала близько 700 тис. осіб;
- у Києві – близько 600 тис. осіб;
- у Почаєві – не більше 500 тисяч;
- у Зарваниці – до 500 тисяч;
- у Джублику – до 300 тисяч;
- у Святогірську – близько 100 тисяч [49].

Територія України нерівномірно забезпечена релігійно-туристичними об'єктами, які внесені в список пам'яток архітектури національного та місцевого значення. За територіальним розміщенням релігійні пам'ятки в Україні розташовано в таких областях (рис. 2.4):

Джерело: складено автором

Рис. 2.4 Розташування релігійних пам'яток в Україні територіальним розміщенням

Найбільша кількість релігійних пам'яток розташована у м. Київ – 7 об'єктів, по 2 – в Чернігівській та Донецькій областях. Проаналізувавши чисельність та коефіцієнти забезпеченості такими об'єктами окремих областей, вдалося виявити чотири перспективних райони для проведення та розробки релігійно-туристичних маршрутів:

- Західний, до якого ввійшли 7 областей – Львівська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Рівненська області. Висока насиченість сакральними об'єктами пояснюється насамперед довготривалим входженням до Австро-Угорської імперії та Польщі, а також найпізнішим приєднанням до атеїстичного Радянського союзу, в період якого було зруйновано чимало визначних об'єктів сакральної спадщини;

- Північно-Центральний, до якого віднесено 8 областей – Житомирська, Хмельницька, Вінницька, Київська, Черкаська, Чернігівська, Сумська, Полтавська та м. Київ;

– Південний, до якого відносяться АР Крим разом із м. Севастополь, Херсонська, Миколаївська та Одеська області;

– Придніпровсько-Східний, до якого відносимо Кіровоградську, Дніпропетровську, Запорізьку, Донецьку, Харківську та Луганську області. Найбільша кількість релігійно-туристичних об'єктів, які занесені до списку пам'яток архітектури національного значення, припадає на дерев'яні (40,59%) та муровані (36,72%) храми. Помітне місце займають костели (13,01%) та монастирі – 9,13%. Найменше припадає на мечеті – 0,55%.

Релігійний туризм та паломництво, задовольняючи індивідуальні релігійні потреби, сприяє утвердженню вірян у певній обраній конфесії, зміцненню його конфесійної ідентичності. Натомість релігієзнавчий туризм несе більший потенціал міжконфесійної відкритості, екуменічного, метарелігійного порозуміння, розширюючи світоглядні горизонти і спектр індивідуальних цінностей. Про це свідчать і дані Всесвітньої туристичної організації: на питання про те, чим приваблює сучасний релігієзнавчий туризм, 45 % респондентів обрали відповідь «незабутніми враженнями від побаченого»; 25 % – «поглибленням знань про інші культури і релігії»; 23 % – «задоволенням естетичних потреб»; 17 % – «духовним збагаченням» [2].

Серед основних чинників, які стримують потоки іноземних релігійних туристів в Україну слід указати:

- високий рівень корупції в країні;
- підвищений рівень злочинності в державі;
- військові дії на Сході України;
- низький рівень туристичного обслуговування іноземних туристів у країні;
- недостатній рівень розвитку спеціалізованої готельної та інфраструктури закладів харчування в областях України;
- недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури;
- катастрофічний стан українських доріг та низька транспортна доступність багатьох релігійно-паломницьких центрів поза м. Києвом;

- недоступність і низька конкурентоздатність української туристичної рекламно-інформаційної продукції;
- недостатня увага з боку туристичних організацій країни щодо розвитку релігійного туризму;
- непрофесійність підготовки для цього виду спеціалізованого туризму наявних кадрів;
- захоплення храмів і намагання незаконно захопити майно православних монастирів в Україні [11].
- відсутність комплексної програми розвитку релігійного туризму; - нерозвиненість туристичної інфраструктури;
- недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх структурі попиту;
- відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва;
- відсутність рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування релігійного туризму;
- відсутність системи управління релігійним туризмом [29].

Своєчасне вирішення вищезазначених проблем прийтиме поступовому розвитку релігійного туризму в Україні.

2.3 Особливості здійснення релігійного туризму в Україні в умовах пандемії COVID-19

Забезпечення безпеки туристів та паломників в Україні – це складне питання, яке законодавчо визначено в Законі України «Про паломництво» [16]. Безпека в галузі паломництва – сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів територіальних громад, громадян, юридичних осіб та держави в галузі

паломництва. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на свободу совісті, закріплених Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», безпеку для життя і здоров'я громадян при здійсненні паломництва, захист громадян України за її межами;
- забезпечення особистої безпеки паломників, збереженість їх майна;
- інформування суб'єктів паломницької діяльності про загрозу безпеці паломників у країні (місці) тимчасового перебування;
- надання необхідної допомоги паломникам, які опинилися у надзвичайній ситуації;
- забезпечення паломникам можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;
- заборону використання паломництва з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;
- охорону місць та об'єктів паломництва, встановлення гранично допустимих навантажень на об'єкти паломництва та довкілля.

З метою забезпечення безпеки паломників суб'єкти паломницької діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані:

- інформувати паломників про можливі небезпеки під час відвідування місць паломництва, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);
- створювати безпечні умови в місцях надання паломницьких послуг, забезпечувати належне облаштування прилеглих територій;
- забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання паломницьких послуг з підвищеним ризиком (водне та інші);
- забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час паломництва, транспортування потерпілих;

– оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися паломники, подавати відомості про зниклих осіб.

Особи, які організують експлуатацію місць паломництва, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони об'єктів паломництва, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на зазначені об'єкти та соціально-культурне середовище і компенсувати завдані їм при цьому збитки.

Надання необхідної допомоги паломникам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства [16].

Через пандемію COVID-19 та запровадження карантинних обмежень вітчизняні туристи та паломники рідше стали їздити за кордон. Багато туристів, які до пандемії мандрували в інші країни, обрали внутрішній туризм – подорожі Україною. У 2020 році вітчизняні туристи втричі менше подорожували за межі країни, ніж роком раніше.

Певні висновки щодо перебування туристів у різних областях України можна зробити з даних Держподаткової служби. «Сума надходжень до місцевих бюджетів від турподатку в 2020 році склала близько 130 мільйонів гривень, що на 34% менше, ніж роком раніше. Однак, стверджувати про об'єктивність цих даних щодо реальної кількості туристів не можна. Адже турподаток сплачують заклади, що працюють офіційно, а значна частина підприємств працюють в «тіні» [54]. Тому можна констатувати, що закриття кордонів підштовхнуло туристів подорожувати Україною, оскільки кількість звернень до туроператорів щодо відпочинку в Україні зросла, хоч й не суттєво (табл. 2.2).

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму за період 2010-2019 р.р.

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі:		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2010	2047329	279141	1442252	325936
2011	944917	65725	786656	92536
2012	1768532	123703	1425459	219370
2013	2171181	97711	1855499	217971
2014	1850748	10658	1693363	146727
2015	1501985	8649	1333928	159408
2016	1841021	21143	1643728	176150
2017	2006088	27139	1758200	220749
2018	3550090	60062	3261115	228913
2019	4862129	74303	4528927	258899

Джерело: складено за [26]

Через пандемію туроператори почали більш пильно дивитися на внутрішній ринок, зокрема, шукати нові готелі та розвивати досі не дуже популярні напрямки – Дністровський каньйон, озеро Сиваш, бальнеологічний курорт у селищі Сатанів, що у Хмельницькій області. Наприклад, туроператор JoinUP! за 2020 рік, за винятком чотирьох місяців карантину, організував відпочинок по Україні для понад 7000 туристів. За увесь 2019 рік було близько 7500 туристів. Якби підприємство так працювало в ті чотири карантину то воно перевершили б результат 2019 року [54].

Але головною проблемою релігійного туризму в Україні є відсутність сервісу, контраст між очікуванням і реальністю. Хоч у готельній індустрії

наразі великої різниці між іноземними закладами та українськими не має, але система транспорту та стан доріг, особливо у віддалених населених пунктах, де розташовано релігійні пам'ятки та святі місця країни туристам добратися дуже складно.

При здійсненні паломницьких поїздок для забезпечення безпеки туристів та паломників, окрім загальних проти епідеміологічних заходів безпеки в умовах пандемії COVID-19 (масковий режим, соціальна дистанція та інші заходи) обов'язков здійснюється страхування паломників. Страхування паломників (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами паломницької туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Паломники вправі самостійно укласти договори на таке страхування. У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору наявність належним чином укладеного договору страхування. Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги паломникам і відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома паломника до укладення договору на паломницьке туристичне обслуговування. Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період паломницької подорожі.

За вимогою паломника туроператор забезпечує страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням паломництва. За бажанням паломника з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на паломницьке обслуговування з ініціативи паломника, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця проживання при настанні нещасного випадку або хвороби. Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю паломника або його майну, проводиться у встановленому законом порядку [16].

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

3.1 Зарубіжний досвід здійснення релігійного туризму в умовах COVID-19

Щорічно близько 330 млн чоловік відправляються в подорож до святих місць. Наприклад, дохід Ізраїлю від міжнародного релігійного туризму становить близько 4-5 млрд доларів на рік. За прогнозами, до 2025 року сума витрат туристів в Ізраїлі зросте до 30 млрд, а обсяг інвестицій в цей сектор виросте на 57% до 4 млрд доларів. Близько 80% туристів в Ізраїлі їдуть до Єрусалиму. Столицю щорічно відвідують 3,5 млн осіб, і з середини 2000-х їх число тільки зростає. Більшість мандрівників (64%) зупиняються в готелях. Місцевий уряд прагне збільшити туристичний потік, пропонуючи гранти і тендери на будівництво нових готелів та розширення існуючих. Великі місцеві бренди активно шукають нові можливості для інвестицій. Незважаючи на невелику кількість угод і сильну конкуренцію з боку Airbnb, аналітики називають готельний сектор Єрусалиму перспективним. Третина туристів тут зупиняється в номерах класу «економ» – з огляду на останню тенденцію вкладати в елітні готелі, інвесторам слід звернути увагу на стандартні і бюджетні пропозиції в готельному секторі. Що стосується ринку житлової нерухомості, то середня ціна за об'єкт за останній рік зросла на 3,9% до 472 тис. доларів, а квартири в Старому місті часто коштують більше 1 млн. доларів. В цій частині Єрусалиму порівняно небагато ресторанів, і їх оцінюють вище, ніж багато фешенебельні заклади, як «Габріель» і «Ла Гута», розташовані в центрі, тому інвестиції в Старе місто можна назвати більш перспективними.

Саудівська Аравія, м. Мекка. Туристичний сектор приносить Саудівської Аравії більше 11 млрд доларів в рік, це близько 2% ВВП країни. Майже третина прибутку припадає на релігійний туризм. У 2014 році Мекку відвідали 14 млн мусульман, і, за оцінками експертів, загальна кількість туристів тут до 2025

року виросте до 17 млн і перевищить 20 млн ще через п'ять років. Уряд активно вкладає кошти в розвиток туристичної інфраструктури. У 2010 році в Мецці було відкрито метро, яке допомагає туристам пересуватися по місту під час хаджу. Високошвидкісна магістраль Haramain High Speed Rail з'єднає Медину, Джедду, аеропорт імені короля Абдулазіза (King Abdulaziz International Airport) і Мекку вже в 2018 році. Хоча число готелів постійно зростає, тут часто складно знайти вільні місця. У Мецці близько 150 тис. готельних номерів, їх число зростає на 8-9% на рік. Щорічно в готельний бізнес вкладається майже 25 млн доларів. За прогнозами, до 2025 року обсяг інвестицій в цей сектор виросте до 40 млн. Інвесторам слід звернути увагу на готелі в бюджетному сегменті ринку: незважаючи на стабільний попит на елітні готелі (на які припадає 43% ринку) з боку туристів з багатших країн, експерти прогнозують значне збільшення кількості паломників до 2030 року за рахунок зростання чисельності населення в бідних ісламських країнах. Вартість житлової нерухомості тут стрімко зростає: сьогодні квадратний метр в центрі Мекки поруч з мечеттю Аль-Харам стоїть 1 917 доларів, в передмісті – 840 доларів. Як вважають експерти, зростання місцевого ринку нерухомості тут тісно пов'язаний зі збільшенням обсягу державних інвестицій в місцеві релігійні пам'ятки.

Італія, м. Ватикан і м. Рим. Щорічно Рим приймає 7-10 млн туристів, багато хто приїжджає сюди заради релігійних пам'яток: наприклад, Пантеону або Латеранської базиліки. У 2015 році музеї Ватикану відвідали 6,2 млн осіб. Сьогодні в місті всього близько 50 тис. готельних номерів. Тут досить мало міжнародних мереж класу «преміум», а існуючі розташовані не в найкращих локаціях, оскільки більшість туристів живуть в західній частині міста поруч з вулицею Віа деї Кондотти (Via dei Condotti). На елітні готелі доводиться тільки 8% ринку, тому цей сектор – найбільш перспективний для інвесторів. Ринок житлової нерухомості Риму теж відчуває себе відносно добре: середня вартість квадратного метра за 2015 рік зросла на 5,8% до 4 540 доларів, а ціни на житло в центрі міста досягають 10 260 дол. / кв.м. У місті 65 ресторанів з

мішленівських зірками, більшість з них зосереджені в центрі Риму і тільки чотири – поруч з Ватиканом. Ресторани на західному узбережжі Тібру можуть стати вигідним вкладенням для іноземних інвесторів.

Франція, м. Лурд. Лурд – це невелике місто у Франції, де живуть всього 17 тис. чоловік. Ще це найбільший релігійний центр в країні, куди щорічно приїжджають щонайменше п'ять млн паломників. Головна визначна пам'ятка – грот Массабіель (Grotto of Massabielle), який є частиною санктуарію (хромового комплексу навколо грота). Пілігрими приїжджають в Лурд, щоб скупатися в місцевих водах: вважається, що вода тут має цілющими властивостями. У місті більше 200 готелів, хостелів та місць для кемпінгу, близько 34 тис. місць. На трьохзіркові готелі припадає близько 41% готельних номерів, на готелі з двома зірками – 25%. Вартість однієї ночі тут досить низька порівняно з великими містами Франції через високу конкуренцію в бюджетному сегменті. Готелі класу «преміум» займають лише 13% місцевого ринку. З огляду на те, що число туристів, які приїжджають в м. Лурд поправити здоров'я, зростає, інвесторам слід придивитися до сегмента елітної готельної нерухомості, пристосованої для клієнтів з обмеженими фізичними можливостями.

Індія, м. Варанасі і м. Сарнатг. Варанасі – це один з головних центрів паломництва для хинду, його відвідують 5,2 млн осіб на рік. На північний схід від центру міста розташований Сарнатг – це місце, де Будда прочитав першу проповідь про «чотири благородні істини», що склала основу вчення буддизму. У Сарнатг щорічно приїжджають майже 1,2 млн туристів. У 2016 році уряд Індії схвалив план, за яким в інфраструктуру індійських міст буде вкладено 64,27 млн доларів. У тому ж році Міністерство туризму штату Уттар-Прадеш, де знаходиться Варанасі, виділив 3,06 млн доларів на розвиток туристичного сектора з метою залучення нових паломників. Місцеві туристи зупиняються в спеціальних резиденціях для паломників, монастирях і готелях. 61% готельних номерів в м. Варанасі відноситься до класу «економ», 29% – стандартні номери і 10% – класу «преміум». В останні роки попит стабільно перевищує пропозицію, і ринок активно росте. Інвесторам варто звернути увагу на

потенційні транспортні проекти: елітні готелі недалеко від транспортних вузлів можуть стати відмінним вкладенням в перспективі. Щороку попит на житлову нерухомість тут зростає в середньому на 16%. Нові будинки будують переважно в передмісті. Середня вартість квартир – 595 дол. / кв.м., будинків – 700 дол. / кв. м. У Варанасі або Сарнатхе немає ресторанів з мішленівських зірками. Більшість кафе розташовані в центрі і південній частині міста. З розвитком будівництва в передмісті буде рости попит на дозвілля з боку небагатих туристів, тому інвесторам слід задуматися про вкладення в ресторани в середньому ціновому сегменті в передмісті або дорогих закладах в північно-східній частині Варанасі [41].

Релігійний туризм більш стійкий до будь-яких коливань, ніж інші види туризму. Світ уже впевнився, що, при дотриманні правил безпеки, туризм, в тому числі і релігійний, може бути безпечним навіть під час пандемії. Тим більше, що навіть за прогнозами ВООЗ зараз у центрі уваги не стільки швидке подолання вірусу, скільки навчання новим правилам поведінки, які дозволять жити повноцінним життям попри існування вірусів й інфекцій. Після майже повної зупинки в 2020-му світовий туризм поступово відновлюватиметься вже цього року. Всесвітня туристична організація (UNWTO) працює над створенням єдиних правил для подорожей, а країни поступово відкривають кордони. Однак нові вимоги щодо безпеки здоров'я стануть буденністю, а можливість відпочити в іншій країні буде залежати від ПЛР-тестів і вакцинації.

Країни, чия економіка суттєво залежить від туризму, більше не можуть дозволити собі залишатись закритими. У минулому році, за даними UNWTO, подорожі скоротились на 72%, а галузь загалом відкотилась до рівня 1990 р. Якщо додати до цього значні витрати національних бюджетів на боротьбу з пандемією, то зрозуміло, що проблеми значні. Вихід тільки один: відкриватись, але робити це безпечно. Показовий приклад того напрямку, в якому рухатиметься вся галузь – Грузія. Там тривалий час діяли занадто обережно й намагались якомога довше тримати країну на карантині. Потім кордони відкрились для бізнес-подорожей і фрілансерів, що приїжджають надовго, але

для в'їзду були потрібні підтвердження мети перебування та двотижнева самоізоляція. І лише з 1 лютого 2021 р. авіасполучення було відкрито, хоча наразі для поїздки потрібна вакцинація. Загалом, саме вакцинація є наріжним каменем для туристичної індустрії. При цьому єдиною думку з цього приводу в світі поки що не існує. Так, ВООЗ говорить про те, що через нерівномірний розподіл вакцин краще залишити умовою ПЛР-тести, у той час, як Міжнародна асоціація повітряного транспорту (ІАТА) має протилежну позицію й підтримує ідею «паспортів вакцинації» [46].

З метою відновлення туризму в умовах пандемії лідери країн Європейського союзу підтримали створення європейського COVID-сертифіката для відновлення подорожей і закликали до його скорішого запровадження. Рішення міститься у висновках саміту ЄС.

3.2. Перспективи розвитку релігійного туризму в Україні

Релігійний туризм має особливе значення для розвитку внутрішнього туризму в Україні, оскільки викликає великий інтерес з боку не лише віруючих, а й інших верств населення. Адже цілком закономірним наслідком тривалого панування в суспільстві атеїстичних ідей та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ, антирелігійної пропаганди і порушення конституційного принципу свободи совісті є посилена увага до тих явищ, які довгий час перебували під заборонаю. Туристично-екскурсійна робота в таких умовах була одним із небагатьох джерел отримання знань про історію розвитку релігії в Україні, яка є духовним стрижнем національної культури і об'єднавчою основою нації. Володіння цим масивом знань є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства і збереження його культурних надбань.

Релігійна традиція українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють формуванню стійкого попиту на паломницькі тури та формуванню в нашій країні ринку релігійного туризму. Розвиток загального інтересу до релігійного туризму не обійшов і Україну. Спостерігається процес становлення

туристичних фірм з організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямуючих за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Основні маршрути таких поїздок пролягли до Ізраїлю, Італії, Греції, Кіпру, Туреччини, Єгипту, Саудівської Аравії, Індії, Китаю, на Тибет.

Попри суспільно-політичні перетурбації в Україні, релігійний туризм демонструє феноменальну життєздатність і динамізм, у чому вкотре переконують статистичні дані, оприлюднені Державною службою туризму і курортів [40]. З кожним роком кількість туристів, охочих відвідати духовні і святі місця України збільшується з помітним приростом 10-15% щорічно. Це пояснюється як релігійними мотивами так і туристичним інтересом. Але якщо раніше туристи готові були спати в спальниках у великих залах храмів і монастирів, прийнявши участь у піших походах, то зараз туристи вимагають значно більше комфорту: двомісний номер з повним набором зручностей. А це в свою чергу створює передумови до сталого розвитку туристичної індустрії України загалом [26].

На часі уточнення і комплексний аналіз туристичних потоків на теренах України, просування нових туристичних дестинацій, прокладання таких туристичних маршрутів, що були б привабливими для внутрішнього і зовнішнього релігійного й релігієзнавчого туризму, відкриваючи українцям і світові історичне багатство і конфесійне розмаїття релігійного життя України. А ці спеціальні види туризму в Україні мають надзвичайний потенціал розвитку, який ще чекає свого розкриття. Тому що Україна – це не тільки унікальні пам'ятки релігійної архітектури і всесвітньо відомі паломницькі святині для православних прочан. Це й мережа римо-католицьких і греко-католицьких соборів, храмів, монастирських комплексів, сакральних об'єктів (Львів, Луцьк, Жовква, Зарваниця, Біла Церква, Чортків, Івано-Франківськ); архітектурні та історико-релігійні пам'ятки ранньо-протестантських конфесій

(лютеран, кальвіністів, соцініан); священні місця паломництва хасидів з усього світу (Умань, Меджибож, Бердичів, Новоград-Волинський); унікальні пам'ятки караїмів і мусульман на кримських землях (у т. ч. єдине вціліле в Європі текіє дервішів); це, зрештою, жива книга багатовікової історії релігій на теренах, де зустрілися та перетнулися Схід і Захід; православна й католицька цивілізація; язичництво, християнство та іслам; релігії етнічних меншин і новопосталі нетрадиційні течії. Тут – полірелігійна європейська держава, де понад 120 конфесій знайшли свою нішу й аудиторію, витворили свій сакральний мікрокосмос; держава, де точилися не тільки гострі міжконфесійні конфлікти, а й народжувалися нові форми екуменізму і міжконфесійної толерантності. Релігійний і релігієзнавчий туризм є вкрай важливими і для становлення національної самосвідомості, будучи джерелом знань про переплетення релігійних та національних ідентичностей народів, що заселяли ці терени, про ті стрижневі духовні інтуїції, що формували ментальність, психологію, світогляд українства; засобом збереження і трансляції в поколіннях великого масиву знань і соціокультурної пам'яті [2].

Для успішного розвитку релігійного туризму в Україні необхідно:

- провести повномасштабну реставрацію давніх релігійних архітектурних об'єктів;
- відновити дерев'яну релігійну архітектуру;
- реставрувати і відновити давні живописні, писемні і скульптурні культові об'єкти;
- реставрувати палацові комплекси та облаштувати їхні території;
- потрібне видання популярної літератури іноземними мовами, в яких у доступній і захопливій формі системно інформувати про релігійну історію України, розвиток окремих релігійних і духовних центрів, про її видатних діячів, чимало з яких проживали і на території Західної Європи, про існування в країні сакральних і святих місць;
- сформувати систему пільг тим туристичним організаціям, які активно просуватимуть у своєму пакеті послуг релігійний туризм;

- сформувати системи пільг для інвесторів із метою залучення інвестицій у відновлення історичних пам'яток України;
- розробити оптимальні маршрути для релігійних туристів, при цьому із залученням до маршруту принагідних інших історичних місць України.

3.3 Розробка релігійного туру по святих місцях України

На теперішній час, в індустрії релігійного туризму можна визначити чотири складові:

- релігійні об'єкти;
- розміщення;
- харчування;
- транспорт.

Туристи, які вирушають у паломницьку чи екскурсійну поїздку, використовують різні засоби транспорту задля досягнення пункту (пунктів) прибуття:

- авіаційний;
- залізничний;
- автомобільний (автобусний);
- водний транспорт.

У паломництві практикуються піші переміщення за визначеними маршрутами, від одного пункту до іншого. Вищезазначене потребує значних зусиль з розробки туристського продукту, тобто створення умов та організація подорожей є вкрай ускладненим процесом.

Створення релігійного турпродукту звичайно починається із висування ідеї, й прийняття рішень розробити туристичний пакет (туристичний пакет – комплекс послуг із розміщення, перевезенні, харчування релігійних туристів, послуги гідів, перекладачів та інші). Після прийняття рішення про створення

туру (туристичного пакету), йдуть узагальнення кількох етапів розробки релігійного тур продукту:

- вивчення попиту на туристському ринку й визначення базових складових туру;
- розрахунок вартості туру (цінова політика);
- продаж (реалізація) туру, тобто просування його на ринок.

На початку відбувається створення концепції туру, вивчення основних тенденцій як в паломницькому туризмі так і в екскурсійному туризмі релігійної тематики. Вивчення якісно - кількісних характеристик туру: вид транспорту, наявність коштів на розміщення, пункти харчування, об'єкти екскурсійного показу, культові споруди тощо. Поруч із попитом досліджується також пропозиція щодо пошуку та відбору для майбутнього туру первинних туристських послуг та його виробників і постачальників. Вивчаються релігійні центри, у яких прибудуть туристи. Важливі їх транспортна доступність, ступінь розвиненості інфраструктури, якість послуг тощо. При практичній організації паломницьких поїздок досліджуються особливості проведення культових заходів, а саме можливість прийняти в храмах, монастирях тощо. Під час створення туру важливо враховувати всі нюанси. Наприклад, окремі чоловічі православні монастирі приймають лише паломників-чоловіків тощо. У деякі індуські храми в Індії (чи його частини) пускають лише індусів, а Духовні Вчителі можуть бути відсутні у якийсь час року. У Мекку не дозволено в'їзд не мусульманам. Коли завершено вивчення попиту й пропозиції на ринку складається вербальна модель (робочий проект) туру. Туроператор вибирає контрагентів, встановлює із ними контакт й починає переговори. Потім здійснюється просування турпродукту на туристському ринку. Створення системи заходів, спрямованої на попит й стимулювання збуту туристських послуг (збільшення продажів) [49].

Виходячи з того, що паломницьким туризмом повинні займатися більше релігійні установи (церкви) і він спрямований на окремих осіб, так і груп осіб (сімейні пари, молодіжні групи), рідше діти та підлітки, які є віруючими. Такий

вид туризму розрахований на людей із міцним здоров'ям, витривалих до будь-яких навантажень, оскільки рівень комфорту, під час організації таких подорожей, не є визначальним. Паломницькі тури часто приурочені до релігійних свят, тому їх програма залежить від графіка богослужінь та інших святкових заходів. Часто під час туру обов'язковим є піст, смирення та постійна молитва, тому чим нижчий рівень комфорту під час такої мандрівки, тим краще. Тому розробимо релігійний (екскурсійний) тур «Дві великі святині» по святих місцях м. Києва та м. Почаїв Тернопільська область.

1. Загальні вимоги до релігійного туру «Дві великі святині».

Релігійний тур – це комплекс послуг із розміщення, харчування та перевезення туристів, які подорожують із релігійно-екскурсійними чи науковими цілями. Під час таких мандрівок складається комплексна програма туру. Екскурсійний релігійний тур обов'язково включає в екскурсійну програму супровід гіда. Часто такі екскурсії включають у більш масштабні тури, де вони стають їх частиною. Розраховані такі екскурсії на людей будь-якого віку та фізичної форми, в тому числі дітей

Туристичні послуги у релігійному туризмі – це послуги, які надаються екскурсантам під час відвідування святих місць. Послуги, які надаються під час таких турів бувають основні та додаткові. Основні послуги заздалегідь включені у тур, додаткові послуги турист купує безпосередньо у місці прибуття. До основних послуг належать послуги розміщення та перевезення.

Програма туру «Дві великі святині» (табл. 3.1.):

Тривалість подорожі, ночей: 2

Період року: цілий рік

Клас обслуговування: туристський

Тип маршруту: лінійно-радіальний

Екскурсії, переїзди: м. Київ – м. Почаїв – м. Київ.

Програма туру «Дві великі святині»

День 1	м. Київ – м. Почаїв
8-00	Збір туристів на ж/д вокзалі у м. Києві.
8-30	Автобусний переїзд до Києво-Печерської Лаври.
9-30 – 13-00	Відвідування з екскурсоводом печер та музеїв, що розташовано на території Києво-Печерської Лаври.
13-00 – 14-00	Обід на території на Києво-Печерської Лаври.
14-00 - 21-00	Автобусний переїзд до Почаївської Лаври.
з 21-00	Вечеря та відпочинок у готелі при Почаївській Лаврі
День 2	м. Почаїв м. Почаїв
8-00 – 9-00	Сніданок на території на Почаївської Лаври.
9-30 – 13-00	Відвідування з екскурсоводом Почаївської Лаври та музеїв, що розташовано на її території.
13-00 – 14-00	Обід на території на Почаївської Лаври
14-00 – 17-00	Відвідування з екскурсоводом Почаївської Лаври та музеїв, що розташовано на її території.
17-00 – 18-00	Вечеря
з 18-00	вільний час та відпочинок у готелі при Почаївській Лаврі
День 3	м. Почаїв – м. Київ
8-00 – 9-00	Сніданок на території на Почаївської Лаври.
9-30 – 13-00	Відвідування з екскурсоводом Почаївської Лаври та музеїв, що розташовано на її території.
13-00 – 14-00	Обід на території на Почаївської Лаври.
з 14-00	Автобусний переїзд до м. Києва

3. Калькуляція туру «Дві великі святині» в розрахунку на 1 особу з двома ночівлями та 2 сніданки, 3 обіди та 2 вечері наведена в табл. 3.2.

Калькуляція туру «Дві великі святині»

Стаття витрат	Вартість на 1 особу, грн
Організація туру	500 грн
Проживання	2 ночі x 100 грн = 200 грн
Харчування	Сніданок 2 x 80 = 160 грн Обід 3 x 150 = 450 грн Вечеря 2 x 100 = 200 грн
Послуги гід-екскурсовода	500 грн
Транспортні послуги (автобусне перевезення)	700 грн
Додаткові послуги	за рахунок туриста
Собівартість туру	2710 грн
Прибуток (30%)	790 грн
Вартість туру	3523 грн

2. Особливості засобів розміщення туру «Дві великі святині».

Релігійний туризм має свою специфіку щодо засобів розміщення туристів. Закладами розміщення поблизу святих місць можуть бути монастирські келії, монастирські паломницькі центри, гуртожитки, наметові містечка, безпосередньо самі храми (часто паломники ночують у храмі на підлозі, чи просто на вулиці). У таких закладах туристи або паломники будуть жити разом монахами, і за бажанням можуть бути залученими до послуху, тобто виконують різноманітну монастирську роботу. Такі монастирські центри надають житло паломникам за певну плату (пожертву на монастир), або безплатно (за виконання певної роботи по господарству). Вимоги до таких засобів розміщення є невисокими, рівень комфорту є досить низьким, тобто вони повинні задовольняти основні потреби (ночівля), повинні бути достатньо чистими та тихими. Основна послуга, яка надається – послуга ночівлі, інколи вона поєднується із послугами харчування.

При створенні релігійного туру «Дві великі святині», організатори повинні заздалегідь домовитись із керівництвом Києво-Печерської Лаври та Почаївської Лаври про розміщення туристів.

3. Особливості організації харчування в турі «Дві великі святині».

Харчування у релігійних (паломницьких) турах входить до додаткових послуг. Харчуються релігійні туристи або безпосередньо у місці паломництва, або у закладах громадського харчування. У паломницьких центрах послуги харчування дуже часто пропонуються разом із послугами розміщення. Їжа у таких закладах сильно відрізняється від ресторанної. Асортимент як правило є невеликим, їжа проста, невибаглива, дуже часто може бути пісною (коли припадає піст). В залежності від релігії та національної кухні, їжа може бути дуже гострою, вегетаріанською чи просто незвичною для туриста. У таких закладах їжа подається строго у певні години, із мінімальним вибором страв (часто вибір взагалі відсутній). Проте такі обмеження тільки вітаються туристами (особливо паломниками), оскільки у таких подорожах, вони самі добровільно накладають на себе піст та відмовляються від різних благ. Сам процес обслуговування повинен проходити у формі «шведського стола», оскільки зазвичай у таких центрах багато людей і постійні черги. Туристи, які хочуть поїхати у релігійний тур «Дві великі святині» повинні розуміти всю специфіку такого виду туризму, і бути готовими до того, що їжа буде дуже скромною, оскільки головною метою такої подорожі є відмова від звиклого комфорту. Паломники прагнуть не насолоджуватись їжею, а банально відновити сили, тобто вживати їжу строго за призначенням, а не для насолоди чи якихось нових відчуттів. Якщо турист прагне харчуватись не у паломницькому центрі, а самостійно, то головними закладами харчування які йому підійдуть будуть недорогі кафе, ресторани швидкого харчування, громадські їдальні та вулична їжа. Дуже часто паломники харчуються просто на вулиці. Якщо тривалість паломницької подорожі є значною, часто туристи, або організатори поїздки домовляються із місцевим населенням про доставку певних продуктів. Під час паломницького туру «Дві великі святині» організатори повинні заздалегідь домовлятись про послуги харчування організатори із столовими Києво-Печерської Лаври та Почаївської Лаври, місцевими постачальниками таких послуг, або власниками ресторанів чи кафе.

4. Транспортне забезпечення в турі «Дві великі святині».

Туристи які відправляються у релігійні або паломницькі тури можуть використовувати різноманітні транспортні засоби: автомобільний, залізничний, авіаційний, річковий та ін. Крім цього, багато паломників здійснюють пішохідні переміщення (піша проща). Головна мета пішої прощі подолати певну відстань (до монастиря чи іншого релігійного центру), подолати фізичні труднощі, які виникають в процесі походу, усмирити свої бажання і таким чином досягти просвітлення. Дуже часто паломники здійснюють піші походи і тому, що багато релігійних об'єктів, святих місць знаходяться у важкодоступних місцях, недоступних для транспорту. Якщо паломники все таки користуються послугами транспортних засобів, то вони повинні бути недорогими, невеликими за розмірами, водій, який перевозить таких туристів, теж повинен розуміти всю специфіку релігійних турів. Під час організації перевезень туристів-паломників, у тур повинно бути включено перевезення до релігійного центру та доставка туристів додому, також можна включити доставку безпосередньо до різних святих об'єктів (якщо вони розміщені на значних відстанях одні від одних). Виходячи з цих особливостей у турі «Дві великі святині» використовується автобусне перевезення.

5. Додаткові послуги в турі «Дві великі святині».

До додаткових послуг належить торгівля сувенірною продукцією у паломницьких центрах. Сувенірна продукція може бути різноманітною, проте у релігійному туризмі вона має свою специфіку. Найпоширеніші сувеніри, які купляють паломники це – різноманітні прикраси у формі хреста; ікони святих; образи, попередньо прикладені до святих реліквій і освячені; освячені свічки; духовна література; хлібні вироби, приготовані у монастирях (хліб, булочки, проскурки); вервиці; магнітики; одяг; ханукія (спеціальний світильник, який ортодоксальні євреї запалюють під час великого релігійного свята – Хануки); свічники і світильники; резервуар з водою ріки Йордану; “набір прочанина” (у нього входять ладан, слей, жменя святої землі й вода з ріки Йордан); хамса (оберіг, виконаний у формі людської долоні); мезуза (сувій з пергаменту,

виробленого за стародавньою технологією, на якому записані молитви) та ін. Всі ці сувеніри схожі за призначенням та мають одну ціль – захистити власника від злих сил, дарувати здоров'я та слугувати згадкою про подорож. Торгівля сувенірами зазвичай налагоджена на території паломницького центру, рідше у центрі міста, у приватних магазинах і не входить у вартість туру «Дві великі святині».

Отже, під час організації релігійного туру «Дві великі святині», потрібно врахувати його специфіку, специфіку закладів розміщення таких туристів, спосіб оплати у релігійних закладах, особливості процесу харчування релігійних туристів як у паломницьких центрах, так і при організації харчування у ресторанах, а також враховувати специфіку перевезення таких туристів. Цим видом туризму, як правило, займаються люди із невисоким рівнем достатку, які розраховують на демократичні ціни, недорогі готелі та транспортні засоби. І основною метою такої подорожі є не відпочинок із високим рівнем комфорту, а духовне очищення, прощення гріхів та досягнення душевної рівноваги.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

За результатами дипломної роботи бакалавра можна зробити такі висновки:

1. Туризм – це багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має значний потенціал для постійного прогресу, тісно взаємодіє з багатьма галузями економіки, зумовлюючи його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів. Поняття «туризм» є багатогранним, яке можна розглядати з точки зору різних наук і його практичної значущості в різних галузях суспільного життя. З наукової точки зору поняття «туризм» прийнято розглядати з точки зору економічного, соціокультурного та споживчого підходів.

2. В залежності від потреб сучасної людини, можна визначити різноманітні види туризму, за допомогою яких виникає можливість задовольнити ці потреби. Загальноприйнятою є така класифікацію видів туризму: дитячий туризм; сімейний туризм; молодіжний туризм; туризм для осіб похилого віку; туризм для інвалідів або «туризм, доступний для усіх»; культурно-пізнавальний туризм; лікувально-оздоровчий туризм; спортивний туризм; релігійний туризм; екологічний (зелений) туризм; сільський туризм; підводний туризм; гірський туризм; мисливський туризм; автомобільний туризм; пригодницький туризм; самодіяльний туризм. За часовою характеристикою туризм класифікують за: сезонністю; прив'язкою до конкретних подій; часом, виділеним туристом на подорож. За територіальними ознаками туризм класифікується на: приміський туризм; внутрішньо-регіональний туризм; внутрішньо-державний туризм. Приміський, внутрішньорегіональний та внутрішньодержавний туризм прийнято називати внутрішнім туризмом. Міжнародний туризм – це поїздки з туристичною метою за межі країни постійного проживання.

3. Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

У сучасному релігійному туризмі можна виділити два напрями: релігійний туризм – паломництво (відвідання святих місць з метою поклоніння реліквіям) і місіонерство (здійснення подорожей з метою пропаганди того чи іншого віровчення); релігієзнавчий туризм (не тільки для віруючих) – пізнавальні (ознайомлення з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою) та наукові (для богословів, істориків, релігієзнавців) поїздки.

4. Релігійний туризм поділяється на різновиди: паломницький туризм – це сукупність поїздок представників різних конфесій з паломницькими цілями; езотеричний туризм – метою його є розширення традиційного релігійного світосприйняття, і відповідно з цією метою ведеться філософський пошук в процесі подорожі; релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості – відвідання місць пов'язаних з історією релігій; сакральний туризм – різновид релігійного туризму, де турист під час відвідування певних місць створює, відновлює або підкреслює зв'язок з уявним потойбічним. В сучасному світі релігійний туризм перетворився на важливу складову сучасної індустрії туризму.

5. В Україні сконцентрована значна кількість сакральних-релігійних об'єктів різного плану та різних конфесій. Так, як Україна в історичному плані є переважно православною, то на її території знаходяться переважно православні святині. В роботі узагальнено ТОП-20 православних релігійно-паломницьких центрів України, які наведено в Додатку А.

6. У цілому в Україні нараховується близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств, фірм. Географія пропонованих ними маршрутів охоплює всю територію України та усі країни Європи і Близького Сходу. У середньому одна така служба пропонує за рік приблизно 50 поїздок. Визначити кількість внутрішніх релігійних туристів не є можливим. Якщо припустити, що усі активні віруючі здійснюють туристичні поїздки тільки з релігійними цілями, то їх частка у загальному туристичному потоці займає від 8,5% до 20%. Тоді на релігійний туризм припадає від 160 до 360 тисяч організованих поїздок і екскурсій, з яких 120– 300 тис. – зарубіжні, і лише 25–60 тисяч – внутрішні.

Виходить, що в Україні частка релігійного туризму в загальному туристичному потоці навряд перевищує 8–10%, але швидше за все – вона нижча. Тобто, рівень розвитку релігійного туризму в Україні як мінімум в два рази нижче, ніж у середньому в світі. Кількість іноземних паломників в Україну складає в середньому 60–70 тисяч, релігійно-пізнавальних іноземних туристів приблизно стільки ж. З них дві третини складають ізраїльтяни, російських паломників не більше 15% (8–10 тисяч паломників). Найбільша кількість релігійних пам'яток розташована у м. Київ – 7 об'єктів, по 2 – в Чернігівській та Донецькій областях. Проаналізувавши чисельність та коефіцієнти забезпеченості такими об'єктами окремих областей, в роботі узагальнено чотири перспективних райони для проведення та розробки релігійно-туристичних маршрутів.

8. В роботі досліджено та узагальнено основні чинники, які стримують потоки іноземних релігійних туристів в Україну: високий рівень корупції в країні; підвищений рівень злочинності в державі; військові дії на Сході України; низький рівень туристичного обслуговування іноземних туристів у країні та інші.

9. В роботі досліджено особливості здійснення релігійного туризму в Україні в умовах пандемії COVID-19. Головною проблемою релігійного туризму в Україні є відсутність сервісу, контраст між очікуванням і реальністю. Хоч у готельній індустрії наразі великої різниці між іноземними закладами та українськими не має, але система транспорту та стан доріг, особливо у віддалених населених пунктах, де розташовано релігійні пам'ятки та святі місця країни туристам добратися дуже складно. При здійсненні паломницьких поїздок для забезпечення безпеки туристів та паломників, окрім загальних проти епідеміологічних заходів безпеки в умовах пандемії COVID-19 (масковий режим, соціальна дистанція та інші заходи) обов'язков здійснюється страхування паломників.

10. Зарубіжний досвід здійснення релігійного туризму в умовах пандемії COVID-19 проаналізовано на прикладі м. Єрусалим Ізраїль, м. Мекка

Саудівська Аравія, м. Ватикан і м. Рим Італія, м. Лурд Франція, м. Варанасі і м. Сарнатг Індія.

11. Релігійна традиція українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють формуванню стійкого попиту на паломницькі тури та формуванню в нашій країні ринку релігійного туризму. Спостерігається процес становлення туристичних фірм з організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях. Тільки за останні три-чотири роки в Україні значно збільшилася кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямуючих за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Основні маршрути таких поїздок пролягли до Ізраїлю, Італії, Греції, Кіпру, Туреччини, Єгипту, Саудівської Аравії, Індії, Китаю, на Тибет.

12. В дипломній роботі розроблений автором релігійний тур «Дві великі святині» по Києво-Печерській Лаврі м. Києва та Почаївській Лаврі м. Почаїв Тернопільська область. Тривалість подорож – 2 дні та 2 ночі. Період року: цілий рік. Клас обслуговування: туристський. Тип маршруту: лінійно-радіальний. Вартість туру на 1 особу становить 3523 грн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова А.Ю. Международный туризм / А.Ю. Александрова. М: Аспект пресс, 2001. 463 с.
2. Арістова А. Релігійний і релігієзнавчий туризм в Україні: проблеми розвитку // А. Арістова. - Науковий щорічник “Історія релігій в Україні”. 2019. Вип. 29. – Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/46-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-47-1-10-20190930.pdf>
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 86 с.
4. Беликов И.Л. Организация туризма: Конспект лекцій. Донецк: ДИТБ, 2000. 152 с.
5. Биржаков М.Б. Введение в туризм. Спб.: Изд. дом Герда, 2003. 320 с.
6. Божук Т.І. Поняття, функції та завдання релігійного туризму. – Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2010. Вип.38. С.37-44. – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/bozhuk4.htm
7. Божук Т.І. Перспективи розвитку релігійного туризму в Закарпатті // Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2006. С.115-118.
8. Божук Т. Релігійний туризм: становлення і функціонування // Географія і туризм: європейський досвід: Мат. III міжнар. конф. (Львів-Брюховичі, 9-11 жовтня 2009 р.). Львів, 2009. С.27-30.
9. Бюллетень туристский информации. – 1992. - №1. – 17 с.
10. Гайдук А.Б. Фактори формування та розвитку туристичної системи в ринкових умовах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>
11. Головні православні релігійно-паломницькі центри України. – Режим доступу:

<https://turizmliol.wordpress.com/2020/05/14/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC/>

12. Дуткіна О.П. Релігійне паломництво як перспективний вид туризму // Туристичні ресурси України. Туристичний щорічник. К.: ІТФПУ, 1996. С.112-116.

13. Дутчак С.В. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області // Туристсько-краєзнавчі дослідження. 1999. Вип.2. С.123-136.

14. Дурович А.П. Организация туризма / А.П.Дурович. – СПб.: Питер, 2009. –320 с.

15. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 року №324/95-ВР / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

16. Закон України «Про паломництво» від 13.07.2011 № 8792/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6S800A.html

17. Ільїна О.В. Туризм. Рекреаційна географія: Поняття і терміни. Луцьк: Терен, 2004. 104 с.

18. Квартальнов В.А. Экономика туризма / В.А. Квартальнов. М.: Финансы и статистика, 2001.

19. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф.Кифяк. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312 с.

20. Ковальчук А.С. Релігійний туризм в Україні: проблеми і перспективи розвитку // Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук, праць: у 3 т. К., Луцьк: Вежа, 2000. Т.1. С.365-367.

21. Концепции, определения и классификация для статистики туризма. Мадрид: ВТО, 1995. 128 с.
22. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризма: навч. посіб. – К.: Знання, 2009. – 248 с., іл. – (Вища освіта ХХІ століття). – Режим доступу: https://get.ucoz.net/_ld/4/430_Tour_manag.pdf
23. Крачило Н.П. Географія туризму. – Київ: Вища шк., 1987. – 208 с.
24. Кляп Н.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1584072043514/turizm/suchasni_riznovidi_turizmu
25. Кузишин А.В. Геопросторові особливості видового складу релігійного туризму в Тернопільській області // Вісн. наук, досліджень. Сер. туризм. 2006. Вип.1. С.52-56.
26. Литвин І. Релігійний туризм в Україні (90-і рр. ХХ ст. - сьогодні) // І. Литвин. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11529/1/Lytvyn.pdf>
27. Легеза В.М. Поняття і особливості релігійного туризму. – Мислення. – Режим доступу: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/35-shosta-mizhnarodna-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/70-ponyattya-ta-osoblivosti-rozvitku-religijnogo-turizmu>
28. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2005. –436 с
29. Маїло Я.В. Проблеми розвитку релігійного туризму в Україні // Я.В. Маїло / Студентська наука в новому тисячолітті: сучасні проблеми громадського харчування, готельного господарства та туризму: матеріали Всеукр. студентської наук. конф. (19-21 квітня 2000 р., м. Київ). - К.: Київський держ. торговельно-економічний ун-т, 2000. - С. 119-121.
30. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: Навч. посібн. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 272 с.
31. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. К.: Знання, 2008. 661 с.

32. Мальська М.П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 268 с.
33. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посібн. / За ред. проф. І.М. Школи. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.
34. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
35. Мініч І.М. Навчально-методичний посібник вивчення дисципліни «Технологія (туристської) галузі» для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей. К.: КУТЕП, 2006. 163 с.
36. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Навчальний посібник. – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/muzychenko12.htm
37. Патійчук В.О., Якубович Р.П. Релігійно-паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України. – 2017. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/157730518.pdf>
38. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с. – Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo35.htm
39. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990 – 468 с.
40. Релігійний туризм в Україні. – Режим доступу: <https://tourism-book.com/books/book-29/chapter-1346/>
41. Релігійний туризм: ринки нерухомості в святих місцях. – Транио. - Режим доступу: <https://tranio.ru/articles/religiozny-turizm-rynki-nedvizhimosti-v-svyatykh-mestakh/>
42. Сапелкіна З.П. Релігієзнавчий туризм в Україні. – Все про туризм. – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/sapelkina.htm
43. Старовойтенко О.А. Принципи систематизації видів туризму / О.А. Старовойтенко // Економіка України. 2002. – №5. С 48-53.

44. Топ 20 православних релігійно-паломницьких центрів України. – Режим доступу: <https://turizmliol.wordpress.com/2020/05/14/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC/>
45. Трегубов О.С. Формування інфраструктури туризму як умова вдосконалення діяльності підприємств туристичної сфери / О. С. Трегубов. // Ефективна економіка. - 2013. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=efek_2013_9_34
46. Туризм 2021: ковток свіжого повітря, але в масці. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3192160-turizm-2021-kovtok-svizogo-povitra-ale-v-masci.html>
47. Христов Т.Т. Религиозный туризм: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2005. 288 с.
48. Хрущ Ю.М., Иванова В.М., Медведський Р.С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття // Ю.М. Хрущ, В.М. Иванова, Р.С. Медведський. – Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». – Режим доступу: http://ekhsuir.kspu.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/5180/%D0%A5%D1%80%D1%83%D1%89_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf?sequence=1
49. Чередниченко А.О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціальноекономічної кризи // А.О. Чередниченко. - Вісник економіки транспорту і промисловості № 58, 2017. –

Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/110467-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-235039-1-10-20170920.pdf>

50. Шишигіна Л.С., Зима Я.М. Маркетингові засоби просування туристичних послуг на ринку України. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/78513125.pdf>

51. Шуплат О.М. Формування поняття «туризм» в сучасній економічній науці // О.М. Шуплат. – Ефективна економіка. – 2015. – №12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4659>.

52. Циншен Ван. Основы территориальной организации рекреационного хозяйства (современный подход к рекреационной географии): монографія Ван Циншен. – Одесса: Астропринт, 2003. 124 с.

53. Юрченко С.О., Юрченко Є.О. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. – Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2017. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D1%8F/Downloads/10029-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19918-1-10-20171225.pdf>

54. Як пандемія вплинула на розвиток внутрішнього туризму. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/yak-pandemiia-vplynula-na-vnutrishnii-turyzm-v-ukraini/a-57063848>

55. Gaworecki Wlasyław W. Turystyka. Warszawa: Polskie Wyd-wo Ekonomiczne, 2003. 438 s.

56. Jackowski A. Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce. Warszawa: Instytut turystyki, 1991. 184 s.

57. Kaspar, C. (1996). Tourismuslehre im Grundriss. Bern: Haupt. – 194 p. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9710/1/30.pdf>

ДОДАТКИ

Топ-20 православних релігійно-паломницьких центрів України

№	Назва релігійно-паломницького центра	Місце розташування	Час заснування	Головні святині (об'єкти)	Паломницьке значення
1	2	3	4	5	6
1.	Свято-Успенська Києво-Печерська лавра	м. Київ	XI ст.	Чудотворні ікона Богородиці «Успіня», «Печерська», «Києво-Братська» та ін.; мощі св. преп. отців Києво-Печерських	світове
2.	Свято-Успенська Почаївська лавра	м. Почаїв Тернопільської обл.	1240 р.	відбиток Стопи Богородиці з цілющим джерелом, Почаївська чудотворна ікона Богородиці, мощі св. пр. Іова та Амфілохія Почаєвських	світове
3.	Свято-Успенська Святогірська лавра	м. Святогорськ Донецької обл.	XIII ст.	Святогірська ікона Богородиці, мощі св. пр. Іоанна Святогорця та ін. пр. отців у горах Донця прославлених	міжнародне
4.	Зимненський Успенський жіночий монастир	с. Зимне Володимир-Волинського р-ну	1001 р.	Зимненська чудотворна ікона, частки св. мошей	міжнародне
5.	Рождства Богородиці Глинська Пустинь	с. Сосновка Сумської обл.	1648 р.	Глинська ікона Рождства Богородиці, нетлінні мощі пр. Глинських старців	міжнародне
6.	Чернігівський Свято-Троїцький кафедральний собор	м. Чернігів	1695 р.	мощі свят. Феодосія, Філарета та пр Лаврентія Чернігівських	міжнародне

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6
7.	Харківський Благовіщенський кафедральний собор	м. Харків	1901 р.	моці свят. Афанасія Лубенського, Олександра і Мелетія Харківських	міжнародне
8.	Успенський Одеський чоловічий монастир	м. Одеса	1824 р.	моці св. пр. Кукши Одеського	міжнародне
9.	Корецький Троїцький жіночий монастир	м. Корець Рівненської області	1496 р.	Корецька ікона Богородиці «Споручниця грішних»	міжнародне
10.	Троїцький жіночий монастир	м. Сімферополь, АР Крим	2003 р.	моці свят. Луки Кримського	міжнародне
11.	Покровський жіночий монастир	м. Київ	1889 р.	моці св. пр. Анастасії та Софії Київських, частки св. мошей ін. святих, частка Ризи Господньої з Його кров'ю	загальнодержавне
12.	Введенський чоловічий монастир	м. Київ	1901 р.	Чудотворна ікона Богородиці «Призри на смирення»; моці св. пр. Димитри та Олімпіади	загальнодержавне
13.	Вознесенський Флорівський жіночий монастир	м. Київ	1566 р.	древня церква, копії чудотворних ікон, частки св. мошей	загальнодержавне
14.	Покровський чоловічий монастир (Голосіївська пустинь)	м. Київ	XVII ст.	моці св. пр. Алексія Голосіївського, блаж. мон. Аліпії, древня чудотворна ікона	загальнодержавне

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6
15.	Троїцький чоловічий монастир Китаєвська пустинь	м. Київ	XVI ст.	мощі св. пр. Феофіла Київського та пр. Досифеї	загально-державне
16.	Храм св. Михаїла першого митрополита Київського (Афонське подвір'я)	м. Київ	XX ст.	частки мощей і древні чудотворні ікони багатьох святих святих	загально-державне
17.	Чоповицький жіночий монастир	с. Чоповичі Житомирської обл.	кінець XX ст.	часка Пояса Богородиці, чудотворна ікона Кровоточивого Спасу, частки мощей багатьох святих	загально-державне
18.	Усікновенський Лядівський чоловічий монастир	с. Лядова Вінницької обл.	XI ст.	древні фрески, чернеча усипальниця, цілющі джерела пр. Антонія, Іоанна Хрестителя, вмч Параскеви	загально-державне
19.	Преображенський Мгарський чоловічий монастир	м. Мгар Полтавської обл.	1624 р.	копії багатьох чудотворних ікон, частки св. мощей, мощі Новомучеників	загально-державне
20.	Вознесенський чоловічий монастир	с. Банчени Чернівецької обл.	1996 р.	частка Животворчого Хреста Господнього і частки багатьох святих	міжнародн

Джерело: складено автором за [44]

УДК 338.48-6:2

Будякова О.Ю., к.е.н., ст. викл., Жилінська Л.А.
Київський національний університет технологій та дизайну

ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Релігійний туризм – це самостійний вид туризму. У нього, як й у інших його видів, є свої різновиди: паломницький туризм, релігійно-екскурсійний туризм та духовно-паломницький туризм.

Паломництво або паломницький туризм – це різновид релігійного туризму, який представляє собою сукупність поїздок представників різних релігій з паломницькими цілями. Відмінність паломницького туризму від будь-якого іншого полягає в безпосередній участі туристів в будь-якому культовому процесі. Паломництво розуміється як мандрівка людей для поклоніння святим місцям. Участь у богослужінні, омовіння в Святому джерелі, добровільну працю в монастирі, все це буде відноситися до паломницького туризму. Здійснювати паломництво людей спонукає багато різних мотивів. Це може бути бажання зцілитися від фізичних або душевних недуг, помолитися за рідних та близьких, знайти благодать, набратися сил, зробити якусь роботу та ін. Паломництво може бути обумовлено також прагненням висловити подяку вищим силам за блага, послані ними, проявити відданість вірі, випробувати власні наміри та здатності щодо подвижництва, знайти сенс життя.

Паломник, як правило, це глибоко релігійна людина з уже сформованою системою цінностей. Він готовий на час поступитися звичним способом життя, а саме: колом спілкування, задоволеннями, харчуванням для досягнення своїх духовних та моральних цілей. Ідея паломництва відбувається в умовах певних труднощів та перешкод, добровільно взяті на себе зобов'язання бути в цих умовах. Це означає готовність людини пожертвувати матеріальним в ім'я

вічного духовного (нематеріального).

В науковій літературі можна зустріти такі словосполучення, як: «паломницький туризм», «паломницький тур», «паломницька екскурсія» та ін. Всі ці вирази виникають від нерозуміння суті паломництва, від зближення його з туризмом по чисто зовнішньої подібності. І паломництво, і туризм пов'язані з темою подорожі. Однак, незважаючи на схожість, вони мають різну природу. Навіть відвідуючи одні й ті ж святі місця, паломники й туристи роблять це по-різному. Головне в релігійному вигляді туризму – знайомство з історією святих місць, життям святих, архітектурою, церковним мистецтвом. Про все це розповідається на екскурсії, яка є для туриста найголовнішим елементом подорожі. Головне в паломництві – це молитва, богослужіння та релігійне поклоніння святиням.

Духовно-паломницький туризм. Духовно-паломницький туризм поки має досить вузьку соціально-психологічну базу, він відноситься до різновиду паломницького туризму.

Релігійно-екскурсійний туризм – це різновид туризму, в рамках екскурсійного туризму релігійної тематики якого передбачається відвідування релігійних центрів, в яких туристи-екскурсанти зможуть побачити релігійні об'єкти – діючі культові та пам'ятні, побувати в музеях та на виставках. У екскурсійно-пізнавальних турах туристи використовують наявні елементи туристської інфраструктури – проживають в готелях та ін. [1, с. 63]. Екскурсійно-пізнавальні тури на відміну від паломницьких більш короткі, вони не приурочені до релігійних свят та в них можуть брати участь як дорослі, так й діти.

Досліджуючи будь-який район України, можна нарахувати декілька об'єктів, які представляють релігійний, а також історичний інтерес. Але навіть при бажанні паломника відправитися в місце, яке його зацікавило, у нього немає ніяких гарантій, що він зможе спокійно провести ніч, не повертаючись до районного центру. Тому, поряд з об'єктами, що представляють релігійний інтерес, найлогічніше розміщувати об'єкти релігійного туризму, виходячи з

досвіду інших країн. Наприклад, в інших країнах є невеликі готелі, побудовані монастирем або віддані державою в користування церкви, які приймають не тільки православних паломників, але й людей інших конфесій, а також звичайних туристів. Однак, якщо будівництво готелів буде неможливо для церкви та не вигідно для держави, то можна запропонувати наступний варіант вирішення цієї проблеми. А саме: об'єднання зеленого туризму, агротуризму з паломництвом. Таким чином, можна у населених пунктах, в більшості випадків в селах, відбудовувати нежитлові будинки та заселяти в них паломників. У цих будинках паломники будуть забезпечуватися усім необхідним для проживання. До того ж ці будинки будуть залучати й звичайних туристів, які хочуть відпочити від міської суєти – від них можна отримати основний дохід, особливо в умовах карантину, визваного пандемією, спричиненою COVID-19.

У зв'язку з відсутністю реклами паломники просто не проінформовані про святині, які вони можуть відвідати. Тому перспективним інструментом вирішення цієї проблеми є створення інтерактивних карт для кожного району України. У цих картах буде подано повну інформацію щодо кожного храму або монастиря, що знаходяться в конкретному районі. Дана карта може допомогти як звичайним паломникам, так й працівникам сфери туризму при створенні та розробці різних маршрутів та турів.

Таким чином, слід зазначити, що в Україні є всі умови для розвитку паломницького туризму. Але для того, щоб паломницький туризм отримав розвиток в національному масштабі, потрібна також допомога на національному рівні, тобто підтримка держави: моральна, юридична, економічна. Ці заходи сприятимуть тому, що кожний турист зможе отримати можливість здійснювати подорожі до святинь, які є не тільки його метою, а й надбанням нації, яка прагне до співдружності в світовому релігійному співтоваристві.

Література

1. Будякова О.Ю., Шапошнікова О.М. Innovative approaches in hotel and restaurant business entrepreneurship. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. Випуск 4/2020. С. 60-64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.11>